

İDARİ YARGI MERCİLERİNCE VERİLEN KARARLARA KARŞI YAPILAN BİREYSEL BAŞVURULARDA BAŞVURU SÜRESİ

TIME LIMIT FOR INDIVIDUAL APPLICATIONS AGAINST THE JUDGMENTS OF ADMINISTRATIVE JUDICIAL ORGANS

Sinan ÇINAR*

Özet: 6216 sayılı Kanun ve Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nde bireysel başvuru süresi, otuz gün olarak belirlenmiş ancak ayrıntılı düzenlemelere yer verilmemiştir. Başvuru süresi ile ilgili olarak uygulamada ortaya çıkan sorunlar; Anayasa Mahkemesi'nce, ilgili usul kanunları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları doğrultusunda çözüme kavuşturulmaktadır. Başvuru yollarının tamamının tüketilmesi sonucu idari yargı mercileri tarafından verilen nihai kararlara karşı, kural olarak tebliğ ya da öğrenme tarihinden itibaren başvuru süresi hesaplanmaktadır.

Türk hukukunda idari yargı mercilerince verilen kararlara karşı yapılan bireysel başvurularda başvuru süresinin ne şekilde belirleneceğinin incelendiği bu çalışmada, bireysel başvuru süresinin amaç ve özellikleri genel olarak açıklanmış, olağan ve olağanüstü kanun yolları tüketicikten sonra yapılacak bireysel başvurulara ilişkin olarak başvuru süresinin hesaplanmasında ortaya çıkan sorun ve çözüm yollarının ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Başvuru süresi, idari yargı, kanun yolları, başvuru yollarının tüketilmesi, nihai karar.

Abstract: According to the Law No. 6216 and Internal Regulation of the Constitutional Court, the general rule for the time limit of individual application is 30 days, but there is no detailed legal arrangement at all. The problems arising from the application time are resolved through the related procedural laws and the case law of European Court of Human Rights (ECHR). As a general rule, following the exhaustion of all legal remedies, the starting point of the time limit for individual application is the date of notification of the applicant or it is the date the applicant becomes aware of the final judgments of the administrative judiciary organs.

This study analyzes how the time limit for individual application shall be calculated for the applications to be filed against the judgments of administrative judicial organs in Turkish law, and it explains the purpose and features of 30-days period. The aim of this article is to identify the existing and potential problems that may arise in the calculation of the time limit for individual applications to be filed after the exhaustion of ordinary and extraordinary legal remedies.

Keywords: Time limit for application, administrative judiciary, legal remedies, exhaustion of legal remedies, final judgment.

* Anayasa Mahkemesi Raportörü/Hakimi, Doktora Öğrencisi

Giriş

12/9/2010 tarihinde yapılan referandum sonucu kabul edilen 5982 sayılı Kanun¹ ile 1982 Anayasası'nın bazı maddeleri değiştirilmiş, bu kapsamda Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruları inceleme görev ve yetkisi verilmek suretiyle bireysel başvuru yolu, iç hukukumuzda yeni bir mekanizma olarak yerini almıştır.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru, iddia edilen hak ihlallerinin derece mahkemelerince giderilmemesi hâlinde başvurulabilecek ikincil nitelikte bir kanun yoludur. Bireysel başvuru yolunun ikincil niteliği gereği bireysel başvuruda bulunabilmek için kural olarak öncelikle olağan kanun yollarının tüketilmesi, olağan kanun yolları tüketildikten sonra, süresi içerisinde bireysel başvuruda bulunulması gerekir.

6216 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un² 47. maddesinin (5) numaralı fıkrası uyarınca bireysel başvurunun başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir. Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün³ 64. maddesinin değişik (1) numaralı fıkrasında aynı husus tekrarlanmıştır.⁴

Bu nedenle, başvuru konusu hak ihlalinin genel itibarıyla idarenin işlem veya eyleminden kaynaklanması durumunda öncelikle 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda⁵ yer verilen usule uygun olarak iptal veya tam yargı davası açılarak ihlalin ortadan kaldırılması yoluna gidilmelidir.

¹ Belirtilen kanun, 13/5/2010 tarih ve 27580 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış ve referandum sonucu yürürlüğe girmiştir.

² Çalışmada, "6216 sayılı Kanun" olarak kısaltılmıştır.

³ Çalışmada, "İçtüzük" olarak kısaltılmıştır.

⁴ 6216 sayılı Kanun'un 47. maddesinin (5) numaralı fıkrasında; "Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir. Haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvuramayanlar, mazeretin kalktığı tarihten itibaren on beş gün içinde ve mazeretlerini belgeleyen delillerle birlikte başvurabilirler. Mahkeme, öncelikle başvurucunun mazeretinin geçerli görülüp görülmediğini inceleyerek talebi kabul veya reddeder." düzenlemesine yer verilmiştir. İçtüzük'ün 64. maddesinin değişik (1) numaralı fıkrasında ise başvuru süresi; "Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten, başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir." şeklindeki ifadeyle düzenlenmiştir.

⁵ Çalışmada, "2577 sayılı Kanun" olarak kısaltılmıştır.

Başvuru konusu idari uyuşmazlık ile ilgili olarak nihai karar verilmesine rağmen halen hak ihlalinin idari yargı mercilerince giderilmemesi veya yargısal süreç sırasında hak ihlali oluştuğunun ileri sürülmesi durumunda başvuru süresi içerisinde bireysel başvuruda bulunulmalıdır.

Çalışmada, öncelikle bireysel başvuru süresi ile ilgili genel ilke ve açıklamalara yer verilecek, bu kapsamda başvuru süresinin başlangıcı, sona ermesi ve hesaplanmasına ilişkin açıklamalar yapılacak, daha sonra idari yargı mercileri tarafından verilen kararlara karşı bireysel başvuruda bulunulması durumunda başvuru süresinin ne şekilde hesaplanacağı hususu, ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

1. BİREYSEL BAŞVURU SÜRESİ

1.1. Genel Olarak Başvuru Süresi

Temel hak ve özgürlüklere saygı, devletin tüm organlarının anayasal ödevi olup, bu devletin ihmal edilmesi nedeniyle ortaya çıkan hak ihlallerinin düzeltilmesi idari ve yargısal makamların görevidir. Temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği iddialarının öncelikle derece mahkemeleri önünde ileri sürülmesi, bu makamlar tarafından değerlendirilmesi ve bir çözüme kavuşturulması esastır.⁶

Başvurucular tarafından, zorunlu kanun yolları tüketildikten sonra, yasal süresi içerisinde Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunulması gerekmektedir. Nitekim bireysel başvurunun kabul edilebilirlik şartlarından biri de başvuru süresidir.

Bireysel başvuru sistemi, 23/9/2012 tarihinden itibaren uygulanmaya başlamış olup,⁷ bu tarihten sonra kesinleşen nihai karar veya işlemlere karşı yapılacak bireysel başvurular, belli bir süre ile sınırlandırılmıştır.

⁶ AYM kararı, Başvuru No: 2013/1205, 17/9/2013, § 29.

⁷ Anayasa Mahkemesi konu ile ilgili olarak vermiş olduğu bir kararda, Mahkemenin yetkisinin zaman bakımından sınırlandırılması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Kararda; "...Anayasa Mahkemesi, 23/9/2012 tarihinden sonra kesinleşen nihai işlem ve kararlar aleyhine yapılacak bireysel başvuruları inceler. Dolayısıyla Mahkeme'nin zaman bakımından yetkisi ancak bu tarihten sonra kesinleşen nihai işlem ve kararlar aleyhine yapılan bireysel başvurularla sınırlıdır. Kamu düzenine ilişkin bu düzenleme karşısında, anılan tarihten önce kesinleşmiş nihai işlem ve kararları da içerecek şekilde yetki kapsamının genişletilmesi mümkün değildir." gerekçesine yer verilmiştir. AYM kararı, Başvuru No:2012/832, 12/2/2013, § 14.

1.2. AİHS ve Karşılaştırmalı Hukukta Başvuru Süresi

AİHS'in 35. maddesinin (1) numaralı fıkrası uyarınca; uluslararası hukukun genel olarak kabul edilen prensiplerine göre, ancak iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ve kesin karardan itibaren altı aylık süre içinde AİHM'e başvurulabilir. Şikâyet konusu ihlali gidermeye yetkili ve etkili iç hukuk yollarını tüketen nihai karardan sonra altı aylık süre içerisinde başvuru yapılabilir.⁸

Altı ay kuralının amacı, hukuksal güvenliği sağlamak, Sözleşme'yi ilgilendiren sorunlara ilişkin davaların makul bir sürede incelenmesini güvence altına almak ve yetkililerin ve bireylerin uzun bir süre belirsizlik içinde kalmalarını önlemektir.⁹ Başvuru süresi, her başvurunun koşullarına göre yorumlanmakta ve uygulanmaktadır.¹⁰

Hak düşürücü süre niteliğinde olan AİHM'e başvuru süresi, kamu düzeni ile ilgili sayılmakta ve Mahkemece re'sen incelenmektedir.¹¹ Doktrinde bu süre, uzun olduğu için eleştirilmektedir.¹² AİHS'e ek 15 nolu protokol ile AİHM'e başvuru süresi dört ay olarak yeniden belirlenmiş ancak ilgili protokol henüz yürürlüğe girmemiştir.¹³

⁸ Uğur Erdal-Özgür Heval Çınar, "AİHM'e yapılan başvurularda Altı Ay Kuralı", *Güncel Hukuk Dergisi*, Haziran 2008, Sayı:54, s.50.

⁹ AİHM kararı, P.M./Birleşik Krallık, Başvuru No:6638/03, 24/8/2004. AİHM, konu ile ilgili olarak bir kararda başvuru süresinin amacını, hukukun güvenliğini artırmak ve AİHS uyarınca benzer konuların ortaya çıktığı davaların makul süre içerisinde görülmesini sağlamak, ayrıca yetkili makamları ve diğer ilgili kişileri, uzayan süre boyunca belirsizlik altında kalmaktan korumak olarak belirlemiştir. AİHM kararı, Bulut ve Yavuz/Türkiye, Başvuru No:73065/01, 28/5/2002. Başka bir kararda ise başvuru süresinin amacı, "Bu kural, Sözleşme organlarının gerçekleştirilen denetimin zaman açısından sınırlarını çizmekte ve gerek bireylere gerekse devlet yetkililerine söz konusu denetimin hangi süreden sonra artık mümkün olmayacağını belirtmektedir." olarak açıklanmıştır. AİHM kararı, Tahsin İpek/Türkiye, Başvuru No:39706/98, 7/11/2000.

¹⁰ Levent Akçaoğlu-Uğur Erdal-Özgür Heval Çınar, "Hukuk ve İdare Hukuku Davaları-AİHM'e Yapılan Başvurularda Altı Ay Kuralı", *Güncel Hukuk Dergisi*, Temmuz 2008, Sayı:55, s.31.

¹¹ Erdal Uğur-Hasan Bakırcı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesi Uygulama El Kitabı, OMCT El Kitapları Serisi, C.1, 2006, s.91.

¹² Ömer Anayurt, Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu, Seçkin Yayınları, Ankara 2004, s.221.

¹³ 24/6/2013 tarihi itibarıyla imzaya açılan protokol, 13/9/2013 tarihinde Türkiye tarafından imzalanmış ise de protokolün sözleşmeci devletlerin tamamının imzalamasından üç ay sonra yürürlüğe gireceği öngörüldüğünden, protokol henüz yürürlüğe girmemiştir.

İspanya'da üç ay, Avusturya'da altı hafta, Macaristan'da ve Slovenya'da altmış gün olarak belirlenen başvuru süresi; Almanya'da, mahkeme kararı veya idari işlem nedeniyle yapılacak başvurularda bir ay, yasa maddesi nedeniyle yapılacak başvurularda ise bir yıl olarak belirlenmiştir.¹⁴

1.3. Bireysel Başvuru Süresinin Amacı

Bireysel başvuru, süre koşuluna bağlanmıştır. Başvuruların belli bir süre içerisinde yapılmasının kurala bağlanması sonucu, yargı kararlarının kesinliği ve hukuk güvenliği ilkelerinin korunduğu söylenebilir.¹⁵

6216 sayılı Kanun'un gerekçesinde bireysel başvurunun belirli bir süre ile sınırlandırılmasının gerekçesi şu şekilde açıklanmıştır.

"Bireysel başvurunun kişisel ve güncel bir temel hak ihlalinin ortadan kaldırılmasına yönelik bir anayasal kurum olması, başvuruların belli bir sürede yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bireysel başvurunun gerçek bir güvence teşkil edebilmesi, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılabilir nitelikte olmasıyla yakından ilintilidir. Bu nedenle başvurunun, kanun yollarını tüketen nihai işlemin başvurucaya tebliğ edildiği tarihten veya kanun yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten başlayarak otuz gün içinde yapılması öngörülmüştür."

Başvuru süresi ile bireysel başvuruların Anayasa Mahkemesince incelenmesinin süre yönünden sınırları belirlenerek ihlal konusu temel hak ve hürriyetlerin hangi süreler içerisinde incelenebileceği açıklığa kavuşturulmuştur. Bu durum, ayrıca ihlal iddialarının kamu veya bireyler yönünden uzun süre belirsizlik içinde kalması yönündeki sakıncaları ortadan kaldırmaktadır.¹⁶

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız Özcan Özbey, Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkı, Adalet Yayınevi, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 2013, s.335-337, Ebru Karaman, Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu, XII Levha Yayınları, İstanbul 2013, s.234-236, Atilla Nalbant, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku ve Anayasal Bireysel Başvuru", AİHM ve Türkiye-II Uluslar arası Sempozyum, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2010, s.235-236.

¹⁵ Musa Sağlam, "Bireylerin Anayasa Mahkemesine Başvurusu (Bir Reform Önerisi)", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Eylül-Ekim 2005, Sayı:60, s.160.

¹⁶ Atilla Nalbant, a.g.m., s.235-236.

AIHM'e başvuru için altı aylık bir süre öngörülmüş olmasına rağmen, Anayasa Mahkemesine yapılacak başvurularda bu süre, belirtilen süreye kıyasen oldukça kısa tutulmuştur. Doktrinde, başvuru süresinin daha soğukkanlı düşünerek nitelikli bir başvuru dilekçesi hazırlamak isteyen başvuru sahipleri için yetersiz olduğu ileri sürülmektedir.¹⁷ Başvuru süresinin idari yargıda iptal davalarında dava açma süresi olarak kabul edilen altmış gün olarak belirlenebileceğinden bahisle bu sürenin iç hukuk yolları bakımından oldukça kısa olduğu yönünde eleştirilmektedir.¹⁸

Başvuru süresinin uzun bir süre olarak belirlenmesi, hukuk güvenliğinin zedelenmesine, insan hakları konusundaki sorunların uzun bir süre çözümsüz olarak beklemesine ve davaların adil bir şekilde incelenmesini güçleştirmesine sebep olabilir. Bu şekilde başvuru süresinin belirli bir süre ile sınırlandırılması, hukuki ilişkilerdeki belirliliğin sağlanması açısından önemlidir.¹⁹

Ayrıca, bireysel başvuruda bulunabilmek için yargısal başvuru yollarının tüketilmesi koşulu arandığından, bireysel başvuruların tamamına yakın bir bölümü yargı kararları kesinleştikten sonra yapılmaktadır. Bu bakımdan nihai karardan sonra işlemeye başlayacak olan otuz günlük süre, kişilerin başvuruda bulunup bulunmayacaklarını değerlendirmeleri ve başvuruda bulunmaları halinde şikâyetlerini ve delillerini belirlemeleri açısından yeterlidir.²⁰

Kaldı ki 6216 sayılı Kanun ve İktüzük'te, haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvuruda bulunamayanların, mazeretin kalktığı tarihten itibaren on beş gün içinde ve mazeretlerini belgeleyen delillerle birlikte başvuruda bulunabilecekleri belirtilerek, başvuru hakkı-

¹⁷ Öykü Didem Aydın, "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XV, 2011, Sayı:4, s.155 vd; İbrahim Şahbaz, "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Sorunlar, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru", Türkiye Barolar Birliği Yayınları:201, Ankara 2011, s.99; Ersan Şen-Bilgehan Özdemir, "Anayasa Mahkemesi Kanun Tasarısının Değerlendirilmesi", *Terazi Dergisi*, Sayı:5, Mart 2011, s.85.

¹⁸ Işıl Karakaş, "Anayasa Şikâyeti ve AIHM" AIHM ve Türkiye-II Uluslararası Sempozyum, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2010, s. 42.

¹⁹ Hüseyin Ekinci-Musa Sağlam, Sorularla Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2014, s.80.

²⁰ Hüseyin Ekinci, "Anayasa Mahkemesi Kanunu Çerçevesinde Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usulü", Bireysel Başvuru, "Anayasa Şikâyeti" HUKAB Sempozyum Serisi 1, HUKAB Yayınları, 2011, s.145; Hakan Atasoy, "Türk Hukukunda Bireysel Başvuru Yolu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Nisan 2012, s. 81.

nın sırf usulü bir gerekçeyle kaybedilmesinin önüne geçecek önemli bir güvenceye de yer verilmiştir.²¹ Nitekim AİHM de Uzun/Türkiye kararında, Anayasa Mahkemesine yapılacak bireysel başvurular için öngörülen otuz günlük sürenin makul olduğunu belirtmiştir.²²

Sonuç olarak otuz günlük başvuru süresi ile başvuruculara, başvuruda bulunup bulunmamayı değerlendirme ve bu süre içerisinde ileri sürülecek şikâyet ve somut delilleri ortaya koyma yönlerinden yeterli zaman sunulmaktadır.²³

1.4. Başvuru Süresinin Özellikleri

6216 sayılı Kanun'un "Bireysel başvuru usulü" kenar başlıklı 47. maddesinin (5) numaralı fıkrası uyarınca, bireysel başvuruların, başvuru yollarının tüketildiği tarihten, başvuru yolu öngörülmemiş ise ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekmektedir.

Başvuru süresi hak düşürücü süre niteliğinde olup usulü karşılığı "itiraz" kavramı ile açıklanabilir.²⁴ Bu nedenle, başvuru süresi kesin ve kamu düzenine ilişkin olup bireysel başvurunun bütün aşamalarında Anayasa Mahkemesi'nce re'sen dikkate alınmaktadır.²⁵

Başvurunun süresinde yapıldığını ispat yükü başvurucuda olup bu hususu kanıtlayan bilgi ve belgelerin başvuru tarafından mahkemeye sunulması gerekir. Aksi takdirde başvurunun esasını incelenmesizin ön inceleme aşamasında başvurunun reddine karar verilebilir.

²¹ Okan Taşdelen, "Biri Sizi Gözetliyor: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Penceresinden Bireysel Başvuru Hakkı", HUKAB Yayınları, Sayı:2, Temmuz-Eylül 2012, s.9.

²² "...Otuz günlük başvuru süresi, ilk bakışta makul bir süredir ve ilgili şahsın başvurusunu olağan süreç içerisinde yapamaması durumunda geçerli bir mazeret sunulması halinde olağandışı bir durum olarak 15 günlük bir ek süre bulunmaktadır." AİHM kararı, Başvuru No:10755/13, 30/04/2013, §57.

²³ İbrahim Çınar-Sinan Çınar, "Bireysel Başvurunun Ön İnceleme Usulü, Bireysel Başvuru Bürosunun Çalışma Sistemi İle Bu Aşamada Verilen İdari Ret Kararlarının Nitelikleri ve İtiraz Aşamaları", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Ankara 2014, Sayı:4, s.284.

²⁴ Tolga Şirin, Türkiye'de Anayasa Şikâyeti (Bireysel Başvuru), İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Almanya Uygulaması ile Mukayeseli Bir İnceleme, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, Haziran 2013, s.537.

²⁵ Bkz. AYM kararı, Başvuru No:2012/947, 12/2/2013, AYM kararı, Başvuru No:2013/2001, 16/5/2013, AYM kararı, Başvuru No:2013/1582, 7/11/2013, § 19, Benzer yöndeki AİHM kararı için bkz. Belousof ve Diğerleri/Yunanistan, Başvuru No: 66296/01, 27/5/2004, § 38.

Başvurunun süresinde olmadığı hususunun; ön inceleme aşaması geçtikten ancak nihai karar verilmeden önce herhangi bir aşamada Anayasa Mahkemesi'nce re'sen tespit edilmesi durumunda da, komisyon veya bölüm tarafından süreaşımı nedeniyle kabul edilemezlik kararı verilebilir. Bu hususun, Adalet Bakanlığı görüşünde belirtilmesi zorunluluğu yoktur. Ancak başvurunun süresinde olup olmadığı konusu, başvuru ve Adalet Bakanlığı arasında tartışmalı ise başvurunun süresinde yapılmadığı hususunun Bakanlık tarafından ispatı gerekir.

Kural olarak işlemeye başlayan sürenin durması veya kesilmesi söz konusu değildir. Ancak mazerete dayalı başvurularda başvuru süresinin durması söz konusu olup bu husus daha sonra ayrıntılı olarak irdelenecektir.

Bireysel başvuruda bulunabilmek için, etkili ve mevcut başvuru yollarının tüketilmesi ve süresi içinde başvuru yapılması gerekir. Etkisiz olan bir başvuru yolunun tüketilmesi için geçirilen zaman, bireysel başvuru süresini durdurmayacaktır. Başvurucunun, şikâyetine ilişkin etkin bir çözüm sunma yetkisi veya ehliyeti olmayan, süreci uzatacak nitelikte veya yetersiz kurum ya da organlara yapılan başvuru, işlemeye başlayan başvuru süresini etkilemez.

Bu bağlamda, bireysel başvuruda bulunulmadan önce Cumhurbaşkanlığı, Adalet Bakanlığı, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, İnsan Hakları Kurumu, Kamu Denetçiliği Kurumu,²⁶ TBMM Dilekçe

²⁶ 29/06/2012 tarih ve 28338 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu'nun 1. maddesinde kurumun amacı, kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikâyet mekanizması oluşturmak suretiyle, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak olarak belirtilmiş ve kurum kararlarının yargısal nitelikte olmadığı vurgulanmıştır.

Aynı Kanun'un 17. maddesinin (4) numaralı fıkrasında, kural olarak kuruma başvuruda bulunulabilmesi için, 2577 sayılı Kanun'da öngörülen idari başvuru yolları ile özel kanunlarda yer alan zorunlu idari başvuru yollarının tüketilmesi gerektiği vurgulanmış, (8) numaralı fıkrasında ise dava açma süresi içinde yapılan başvurunun, idari yargıda işlemeye başlamış olan dava açma süresini durduracağı belirtilmiştir.

Kamu Denetçiliği Kurumu'na başvurunun, sadece idari yargıda dava açma süresini durdurduğu ve kurum kararlarının öneri niteliğinde olduğu hususları birlikte değerlendirildiğinde, idari yargı mercilerince verilen kararlara karşı kuruma başvuru yapılmasının işlemeye başlayan bireysel başvuru süresini etkilemeyeceği düşünülmektedir.

Komisyonu ya da İnsan Hakları İnceleme Komisyonu gibi yargısal olmayan kurumlara başvuruda bulunularak yargı yetkisi kapsamında kalan hususların şikâyet konusu yapılmasının başvuru süresine etkisi yoktur.

Bu tür idari kurumların bireysel başvuru konusu hak ihlalini incelemeye ve gerektiğinde ihlali ortadan kaldırmaya yetkili olmamaları, yapılan başvurunun etkisizliğini ortaya koymaktadır.²⁷ Bu nedenle, belirtilen nitelikte yapılan başvurular etkili bir başvuru yolu olarak kabul edilmemektedir.²⁸

Tüketilen yolun, Mahkeme önündeki şikâyete konu olan duruma çözüm getirme, ihlale konu hususun düzeltilmesini ve ihlalin ortadan kaldırılmasını sağlayabilme özelliğine sahip olması gerekmektedir.²⁹ Bu özelliğe uygun olmayan başvuru, işlemeye başlayan başvuru süresini durdurmaz veya kesmez. Örneğin, idari yargı mercilerinden talep edilebilecek bir hususun, idari yargı mercileri tarafından bu

²⁷ Hüseyin Ekinci-Ali Bahadır, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda Altı Ay Kuralı", Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2012, s.349.

²⁸ Anayasa Mahkemesi konu ile ilgili olarak bir kararında, "...Başvurucunun, Adalet Bakanlığına, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna ve Kamu Denetçiliği Kurumuna konuyla ilgili ilettiği şikâyetler de bireysel başvuru incelemesinde dikkate alınan olağan kanun yolları değildir." gerekçesiyle başvuru yolları tüketilmediği gerekçesiyle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur. AYM kararı, Başvuru No: 2013/7889, 14/3/2014; Mahkeme 31/7/2014 tarih ve 2013/9826 başvuru numaralı kararında ise, "...anılan uyuşmazlığın çözümünde gerek Cumhuriyet Başsavcılığı, gerekse Kamu Denetçiliği Kurumu olağan merciler olmadığından söz konusu uyuşmazlığın çözümü açısından bu mercilere başvurunun bireysel başvuruda dikkate alınması mümkün değildir." gerekçesiyle yine başvuru yolları tüketilmediği gerekçesiyle başvuruyu kabul edilemezlik yönünden reddetmiştir.

²⁹ Anayasa Mahkemesi konu ile ilgili olarak verdiği bir kararında, "Tüketilmesi gereken başvuru yollarının ulaşılabilir olmaları yanında telafi kabiliyetini haiz ve tüketildiklerinde başvurucunun şikâyetlerini gidermede makul başarı şansı tanımları gerekir. Dolayısıyla mevzuatta bu yollara yer verilmesi tek başına yeterli olmayıp uygulamada da etkili olduklarının gösterilmesi gerekir" görüşüne yer vermiştir. AYM kararı, Başvuru No:2012/239, 2/7/2013, § 29.

Mahkeme konu ile ilgili farklı bir kararda ise "...başvuru yollarının tüketilmesi kuralı mutlak nitelikte olmayıp bu koşulun gerçekleşip gerçekleşmediği değerlendirilirken her somut başvurunun kendine özgü koşullarının da göz önüne alınması zorunludur. Bu anlamda yalnızca hukuk sisteminde bir takım başvuru yollarının varlığının değil, aynı zamanda bunların uygulanma şartları ile başvurucunun kişisel koşullarının gerçekçi bir biçimde ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle başvurucunun başvuru yollarının tüketilmesi noktasındaki yükümlülükleri başvurunun özellikleri dikkate alınarak belirlenmelidir." ilkelerine yer vermiştir. AYM kararı, Başvuru No:2014/4705, 29/5/2014.

konuda bir karar verilmesine rağmen, suç duyurusu yoluyla Cumhuriyet Savcılığı aracılığı ile giderilmeye çalışılması durumunda, suç duyurusu başvurusu, işlemeye başlayan başvuru süresini durdurmayacaktır.

Aynı doğrultuda nihai kararı veren makama mükerrer başvuru yapılması da işlemeye başlayan süreyi durdurmaz veya başvuruculara yeni bir başvuru hakkı kazandırmaz. Örneğin 2577 sayılı Kanun'un mülga 54. maddesi uyarınca Danıştay Dava Daireleri ve İdarî veya Vergi Dava Daireleri Genel Kurullarının temyiz üzerine verdikleri kararlar ile Bölge İdare Mahkemelerinin itiraz üzerine verdikleri kararlar hakkında, bir defaya mahsus olmak üzere karar düzeltme talebinde bulunulabileceği belirtilmiş olup karar düzeltme talebi hakkında bir defa karar verildikten sonra yeniden bu yola başvurulması, işlemeye başlayan başvuru süresi durdurmaz, sona eren başvuru süresini canlandırmaz.

Otuz gün kuralının her bir başvurunun koşullarına uygun olarak yeniden yorumlanması ve uygulanması gerekir. Örneğin bir başvuru birden fazla ihlal iddiası içeriyor ise başvuru süresinin her bir şikâyet yönünden ayrıca değerlendirilmesi gerekir.

Önemle vurgulamak gerekir ki başvuru süresinin, somut başvuru açısından şikâyet konusu nihai süreç göz önünde bulundurulmak suretiyle tespit edilmesi gerekir.³⁰

³⁰ "Karar düzeltme yolu açık olan bir hükme yönelik olarak, etkili görmedikleri için bu yola başvurmayan başvurucular, temyiz onama kararını öğrendikleri tarihte ihlale neden olduğunu ileri sürdükleri kararı öğrenmiş olup, karar düzeltme yoluna başvurmayarak, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkını kullanmışlarsa, buna ilişkin süreye riayet etmeleri beklenir. Her ne kadar derece mahkemesi kararı, karar düzeltme süresi sonunda kesinleşmekte ise de başvurucular bu yola başvurmadığında, temyiz onama kararı ile ihlale neden olduğunu ileri sürdükleri kararı öğrendiklerine göre, bu tarihten itibaren 30 gün içinde başvuruda bulunmaları gerekir. Aksi düşünüldüğü takdirde, davacı veya davalı sayısı çok olan dava dosyalarında temyiz onama kararının tüm taraflara tebliğinden sonra başvurucular dışında karar düzeltme yoluna başvurulmuşsa bu istemin sonucunun beklenerek hükmün kesinleşmesi şartının dikkate alınması, başvurucular için farklı ihlalleri gündeme getirebilir. Karar düzeltme yolunu etkili bir yol olarak görmeyen başvurucular bireysel başvuruda bulunma yolunu tercih etmişlerse bireysel başvuruya ilişkin süreye riayet etmelidirler". AYM kararı, Başvuru No:2013/1936, § 23.

2. BAŞVURU SÜRESİNİN HESAPLANMASI

Otuz gün kuralı 6216 sayılı Kanun ve İÇtüzük'te genel olarak ifade edilmiş, ancak başvuru süresinin başlangıcı, sona ermesi ve hesaplanmasına dair ayrıntılı düzenlemelere yer verilmemiştir.

Diğer taraftan, İÇtüzük'ün "*Genel hükümlerin uygulanması*" başlıklı 84. maddesinde bireysel başvuruların incelenmesinde, kararların infazında 6216 sayılı Kanun ve İÇtüzük'te hüküm bulunmayan hâllerde ilgili usul kanunlarının bireysel başvurunun niteliğine uygun hükümlerinin uygulanacağı düzenlemesine yer verilmiştir.

Bu nedenle, başvuru süresinin ne zaman başlayacağı ve sona ereceği, sürenin hesaplanması gibi konularda ortaya çıkan sorunların, Anayasa Mahkemesi içtihatları ve ilgili usul kanunları hükümleri³¹ dikkate alınarak çözülmesi gerekmektedir.

2.1. Başvuru Süresinin Başlangıcı

6216 sayılı Kanun'un "*Bireysel başvuru usulü*" kenar başlıklı 47. maddesinin (5) numaralı fıkrasında; bireysel başvuruların, başvuru yollarının tüketildiği tarihten, başvuru yolu öngörülmemiş ise, ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerektiği belirtilmiştir. İÇtüzük'ün 64. maddesinin değişik (1) numaralı fıkrasında da, aynı husus tekrarlanmıştır.

2.1.1. Başvuru Süresi ile İlgili Mevcut Düzenleme

2.1.1.1. 6216 Sayılı Kanun

6216 sayılı Kanun uyarınca, başvuru süresi; başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren başlamaktadır.

³¹ 2577 sayılı Kanun'un 8. maddesinde süreler ile ilgili genel esaslar şu şekilde belirlenmiştir.

"1. Süreler, tebliğ, yayın veya ilan tarihini izleyen günden itibaren işlemeye başlar.

2. Tatil günleri süreler dâhildir. Şu kadarki, sürenin son günü tatil gününe rastlarsa, süre tatil gününü izleyen çalışma gününün bitimine kadar uzar.

3. Bu Kanunda yazılı sürelerin bitmesi çalışmaya ara verme zamanına rastlarsa bu süreler, ara vermenin sona erdiği günü izleyen tarihten itibaren yedi gün uzamış sayılır."

Herhangi bir idari veya yargısal başvuru yolu öngörülme- yen başvurularda, ihlalin öğrenme tarihi dikkate alınarak başvuru süresi hesaplanacağından, bu durumda başvuru süresi kolayca hesap edilebilir.

Uygulamada genellikle başvuru konusu nihai kararın verildiği tarih ile bu kararın taraflara tebliğ edilerek açıklandığı tarih farklı olmaktadır. Başvuru süresinin, başvuru konusu nihai kararın verildiği tarih göz önünde bulundurulmak suretiyle hesaplanarak belirtilen düzenlemenin dar bir şekilde yorumlanması, başvurucuların mahkemeye erişim hakkını ihlal edebilir.³²

Bu nedenle, başvuru yolu öngörülen uyuşmazlıklar ile ilgili olarak, başvuru yolları tüketildikten sonra başvuru yapılabileceğine ilişkin kanuni düzenlemenin, geniş bir şekilde yorumlanması gerektiği düşünülmektedir.

Nitekim Anayasa Mahkemesi de konu ile ilgili olarak vermiş olduğu bir kararında; bireysel başvuru süresinin, başvuru yollarının tüketildiği tarih dikkate alınmak suretiyle hesaplanarak nihai karar tarihinin esas alınmasının; başvurucunun ya bu kararı öğrendiği tarihten itibaren otuz günlük süre geçmiş olacağından başvuru hakkı engellenerek hiç başvuru yapamaması ya da başvuru için az bir süre kalması nedeniyle bu hakkın kullanımının sınırlandırılması sonucunu doğuracağı gerekçesine yer vermiştir.³³

Bu itibarla, kanun metninde yer verilen “*başvuru yollarının tüketildiği tarih*” ibaresinin geniş anlamda yorumlanması ve başvuru süresinin başlangıç tarihi olarak nihai karar veya işlem tarihi değil, nihai karar veya işlemin; başvurucu, başvurucu vekili veya kanuni temsilcisine tebliğ ya da ilgili kanunda öngörülen hallerde tefhim³⁴ veya öğrenme tarihinin esas alınması gerektiği düşünülmektedir.³⁵

³² Örneğin, başvuru konusu nihai karar olan Danıştay onama kararının verildiği tarih ile kararın imzalandıktan sonra taraflara tebliğ edildiği tarihin farklı olması durumunda, nihai kararın tüketildiği tarih başvuru süresinin başlangıcı olarak kabul edilir ise başvurucu nihai karardan haberdar oluncaya kadar başvuru süresi sona erebilecektir. İşte bu durum, süreçteki nedeniyle başvurunun incelenmemesi şeklinde başvurucu mağduriyetine sebebiyet verecektir.

³³ AYM kararı, Başvuru No:2013/2001, 16/5/2013, § 16.

³⁴ Tefhim, verilmiş olan kararın veya hükmün, duruşmada hazır bulunan taraflara yargıç tarafından sözlü bildirilmesi olarak tanımlanmıştır. Ayrıntı için bkz Ejder Yılmaz, (Öğrenciler İçin) Hukuk Sözlüğü, Yetkin Yayınları, Ankara 2005, s.679.

³⁵ AYM kararı, Başvuru No:2013/363, 4/ 9/2013, § 19.

2.1.1.2.İçtüzük

İçtüzük'ün “Başvuru süresi ve mazeret” başlıklı 64. maddesinde bireysel başvuru süresinin başlangıcına ilişkin olarak “başvuru yollarının tüketildiği ve buna ilişkin kararın kesinleştiği” tarihten söz edilmektedir. Madde metninde kanun hükmünden farklı olarak “kesinleşme” kavramından bahsedilmektedir. Madde metni geniş bir şekilde yorumlanır ise, başvuruya konu kararın kesinleştiği tarih, bireysel başvuru tarihi olarak kabul edilebilir.

Madde metninde, başvuru yollarına ilişkin kararın kesinleştiği tarihten itibaren yasal süresi içerisinde bireysel başvuruların yapılabileceği ibaresi, karışıklığa sebebiyet vermektedir. Çünkü nihai kararın başvurucuya tebliğ tarihi ile kararın kesinleşme tarihi farklı olabilir.

Anayasa Mahkemesi, “başvuru yollarının tüketilme ve kesinleşme tarihi” ibaresini, nihai kararın başvurucuya tebliğ edildiği ya da bu kararın başvurucunun erişimine açıldığı, diğer bir ifade ile başvurucu tarafından öğrenildiği tarih olarak yorumlamaktadır.³⁶

Nitekim Mahkeme içtihadı doğrultusunda İçtüzük'te değişiklik yapılarak İçtüzük'ün 64. maddesinde yer verilen “ve buna ilişkin kararın kesinleştiği” ibaresi madde metninden çıkarılmış ve değişiklik 5/3/2014 tarihli ve 28932 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.³⁷ Böylece, 6216 sayılı Kanun, İçtüzük ve mahkeme içtihatları arasında uyum sağlanmıştır.

Bu nedenle, başvuru yollarının tamamının tüketilmesi sonucunda verilen nihai karar kesinleşme tarihi dikkate alınmak suretiyle başvuru süresi hesaplanmaz.

2.1.2. Hesaplanma Usulü ve Yöntemi

Yukarıda değinildiği üzere başvuru konusu nihai kararın tebliğ, öğrenme veya tefhim tarihinden itibaren bireysel başvuruda bulunulması gerekir ancak başvuru süresinin hangi yöntem dikkate alınarak hesaplanacağı hususu ilgili mevzuatta açık bir şekilde belirtilmemiştir.

³⁶ AYM kararı, Başvuru No:2013/2001, 16/5/2013, § 16.

³⁷ <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140305.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140305.htm>.

Kural olarak başvuru hangi yöntemle nihai karardan yeterince bilgi sahibi olmuş ise bu yöntem suretiyle başvuru süresi hesaplanır. Diğer taraftan, İktüzük'ün 59. maddesinin (3) numaralı fıkrasının (d) bendinde, nihai karar ya da işlem başvuru tebliğ edilmişse tebliğ belgesinin başvuru formuna eklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu nedenle, ilgili usul mevzuatı uyarınca başvuru konusu nihai kararın başvuru veya vekiline tebliği zorunlu ise kural olarak başvuru süresi, nihai kararın başvuru tebliği ile birlikte başlar.

2577 sayılı Kanun'da; derece mahkemeleri, Bölge İdare Mahkemeleri ve Danıştay tarafından verilecek kararların ilgililere tebliğ edileceği belirtilmiş, Kanun'un 60. maddesinde ise Danıştay ile bölge idare, idare ve vergi mahkemelerine ait her türlü tebliğ işlerinin, 7201 sayılı Tebligat Kanunu hükümlerine göre yapılacağı düzenlenmiştir. Dolayısıyla idari yargı mercilerince verilen nihai kararlara karşı yapılacak bireysel başvurularda, başvuru süresi kural olarak tebliğ tarihi nazara alınarak hesaplanır.

2577 sayılı Kanun'da, mahkeme kararlarının tefhimi ile ilgili olarak herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Bu nedenle, idari yargı mercilerince verilen kararlara karşı tebliğ veya öğrenme tarihinden başvuru süresi hesaplanır.

Başvuru süresinin, nihai kararın tebliğ tarihi dikkate alınarak hesaplanması için başvurucuya 7201 sayılı Kanun ve ilgili mevzuatta belirlenen usule uygun olarak yapılmış geçerli bir tebligatın varlığı şarttır.

Tebligat, başvuru avukatına yapılmış ise, başvuru süresi vekile yapılan tebligat ile başlar. Başvurucunun nihai karardan daha sonra haberdar olmasının sürenin başlangıcına bir etkisi yoktur.³⁸ Ancak, başvuru kararın bir örneğini tebliğ tarihinden önce aldığı ve kararın öğrenildiği sabit olursa, otuz günlük süre; tebliğ tarihinden değil, nihai karar örneğinin alındığı ya da kararın öğrenildiği tarihi izleyen günden itibaren başlar.³⁹

Başvuru konusu nihai kararın tebliğ imkânı bulunmuyorsa yahut mevzuatta tebliğe ilişkin hükümler yer almasına rağmen tebligat henüz

³⁸ AYM kararı, Başvuru No:2012/1075, 12/2/2013.

³⁹ AİHM kararı, Koç ve Tosun/Türkiye, Başvuru No:23852/04, 13/11/2008.

fiilen yapılmamış veya tebligat usulsüz ise, otuz günlük sürenin tarafların ya da temsilcilerinin kararın içeriğini mutlaka öğrenme olanağına kavuşacakları tarihten itibaren başladığı kabul edilir. Belirtilen durumlarda, öğrenme tarihi, tebliğ tarihi olarak kabul edilerek başvuru süresi hesaplanacağından öğrenme tarihinin başvuru formuna yazılması, öğrenme tarihine dayanak belgenin de forma eklenmesi gerekir.⁴⁰

Başvuru süresinin başlangıç tarihi belirlenir iken, başvuru sahibinin nihai karardan yeterince bilgi sahibi olup olmadığı hususu da değerlendirilmelidir.⁴¹ Bu noktada, nihai kararın tebliğinin öngörüldüğü hallerde tebliğ tarihinin, tebliğ şartı öngörülmemen hallerde ise başvuru sahibinin kararın içeriğini kesin olarak öğrenebildiği tarihin esas alınması gerekir.⁴²

Bireysel başvuru süresi nihai kararın tebliğ veya öğrenme tarihinden itibaren hesaplanmaya başladığından, nihai kararın derece mahkemesince tanzim edilen kesinleşme şerhi ile nihai kararın kesinleştirildiği tarih dikkate alınmak suretiyle bireysel başvuru süresinin hesaplanması mümkün değildir.⁴³ Nihai karar tebliğ edildikten veya herhangi bir şekilde öğrenildikten sonra bireysel başvuru süresi işlemeye başlayacağından, daha sonra başvuru tarafından aynı nihai kararın kalemde ikinci defa tebliği, işlemeye başlayan başvuru süresini canlandırmaz.⁴⁴

Bireysel başvuru süresi gün olarak belirlenmiş olup nihai kararın tebliğ veya öğrenildiği gün hesaba katılmaz, bu tarihi izleyen günden itibaren hesaplama yapılır. Hafta sonu ve resmî tatil günleri, süreye dâhildir.

⁴⁰ Bireysel başvuru formunun üçüncü bölümünde, başvuru yollarının tüketilmesine ilişkin aşamaların, başvuru yollarının tüketildiği veya başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihin açık bir şekilde belirtilmesi, başvuru mazeret nedeniyle süresi içinde yapılamamışsa mazeret nedeninin açık bir şekilde yazılması, mazeretin başlangıç ve bitiş tarihlerinin belirtilmesi gerekir.

Ayrıca, başvuru formuna, başvuru konusu nihai karar veya işlem tebliğ edilmişse tebliğ belgesi, öğrenme üzerine başvuru yapılmış ise öğrenme tarihini gösteren belgenin eklenmesi zorunludur. Aksi takdirde başvuru idari yönden reddedilebilir. Şirin, a.g.e., s.541.

⁴¹ AYM kararı, Başvuru No: 2013/1582, 7/11/2013, § 21, Benzer yöndeki AİHM kararları için bkz Worm/Avusturya, Başvuru No: 22714/93, 29/8/1997, § 33; Papachelas/Yunanistan, Başvuru No: 31423/96, 25/3/1999, § 30.

⁴² AYM kararı, Başvuru No:2012/987, 12/9/2013.

⁴³ AYM kararı, Başvuru No:2013/2371, 24/10/2013.

2.3. Başvuru Süresinin Sona Ermesi

2.3.1. Başvuru Tarihinin Belirlenmesi

6216 sayılı Kanun'un 47. maddesinin (1) numaralı fıkrası ve İktüzük'ün 63. maddesinin (1) numaralı fıkrasında; bireysel başvuruların mahkemelere veya yurt dışı temsilciliklerine ya da bizzat Anayasa Mahkemesine yapılabileceği öngörülmüştür. Bu üç yöntem dışında başvuru usulü öngörülmemiştir.

Başvuru yapılabilecek yerler sınırlı bir şekilde sayılarak başvuruların daha titiz ve özenle yapılmasının sağlanması ile şüpheli ve gereksiz başvuruların kayda alınmaması amaçlanmıştır.⁴⁵

Belirtilen usule uygun yapılan her bir başvuru, bireysel başvuru bürosu tarafından numara verilmek suretiyle kayda alınmaktadır.

Yukarıda belirtilen usuller dışında Anayasa Mahkemesi'ne posta, faks, elektronik posta, mektup, telgraf, elektronik iletişim araçları vb. yollarla bireysel başvuru yapılmasına imkân bulunmamaktadır.⁴⁶ Belirtilen iletişim araçları ile gönderilen bireysel başvuru evrakları Mahkemece kayda alınmamakta, muhabere numarası verilmek suretiyle bu evraklar başvurucuya iade edilmektedir.⁴⁷

Öncelikle bireysel başvuru, şahsen Anayasa Mahkemesi'ne yapılabilir. Başvurucular tarafından önceden hazırlanan başvuru formu veya dilekçesi ile başvuru yapılabileceği gibi mahkemede başvuruculara sunulan bireysel başvuru formu örneği doldurularak da başvuru yapılabilir.⁴⁸

⁴⁵ Özbey, a.g.e., s.305.

⁴⁶ İktüzük'ün 63. maddesinin (5) numaralı fıkrasında genel kurulun; elektronik ortamda, güvenli elektronik imza kullanılarak başvuru yapılabilmesine ilişkin karar alabileceği öngörülmüştür. Dolayısıyla genel kurul tarafından belirtilen yönde karar alınması durumunda elektronik ortamda güvenli elektronik imza kullanılarak başvuru yapılması mümkün olabilecektir. Ancak henüz böyle bir usul ile ilgili karar alınmadığından bu yöntemle başvuru yapılması mümkün değildir.

⁴⁷ İade edilen form, dilekçe veya eki belgelerin usulüne uygun şekilde yeniden gönderilmesi durumunda ise başvuru evrakları bireysel başvuru bürosu tarafından kayda alınmakta ve usulüne uygun olarak yapılan tarih, başvuru tarihi olarak kabul edilmektedir.

⁴⁸ Başvurucuyu temsilen kanuni temsilcisi veya vekil aracılığı ile de doğrudan Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapılabilir. Başvurucunun vekil ile temsil edilmesi durumunda, doğrudan vekil kılınan avukat veya stajyeri tarafından başvuru evrakları teslim edilebilir.

Başvuru formu ve eklerinin herhangi bir mahkeme⁴⁹ ya da yurt dışı temsilcilik aracılığıyla gönderilmesi de mümkündür.⁵⁰

İçtüzük'ün "Başvurunun yapılabileceği yerler" başlıklı 64. maddesinin (2) numaralı fıkrasında "Usulünce hazırlanan başvuru formu, harç tahsil makbuzuyla birlikte yukarıda belirtilen yerlere teslim edildiğinde başvurucu ya da temsilcisine alındı belgesi verilir ve bu tarih, başvurunun yapıldığı tarih olarak kabul edilir." hükmüne yer verilmiştir.

Bu nedenle, başvuru formunun bireysel başvuru formunu ilgili yerlere teslim ettiği ve başvurucuya alındı belgesinin verildiği tarih, bireysel başvuru tarihi olarak kabul edilir.

Başvuru evrakları ilgili yerlere teslim edilmesine rağmen ilgili birimlerce evrakların hemen kayda alınmaması, başvuru formuna alındı belgesinin daha sonra verilmesi veya hiç verilmemesi durumlarında, evrakların ilgili makamlara teslim edildiği tarih, başvuru tarihi olarak kabul edilmelidir.

Başvuru harcının ödendiği tarih ile başvuru evraklarının kayda alınarak alındı belgesinin tanzim edildiği tarihin farklı olması durumunda alındı belgesinin tanzim edildiği tarih dikkate alınarak başvuru süresi hesaplanır.⁵¹

2.3.2. Başvuru Süresinin Sona Ermesi

Başvuru konusu nihai kararın tebliğ veya öğrenme tarihini izleyen tarihten itibaren işlemeye başlayan başvuru süresi, otuzuncu günün mesai saati sonunda sona erer.

Başvuru süresinin son gününün hafta sonuna veya resmi tatil gününe rastlaması hâlinde süre, tatili takip eden ilk iş günü çalışma

⁴⁹ HSYK Genel Kurulu'nun 19/9/2012 tarihli ve 493 sayılı kararıyla, Mahkemelerce bireysel başvuru formlarının alınmasında ve gönderilmesinde izlenecek usul ve yöntem belirlenmiş ve karar tüm teşkilata duyurulmuştur. 24/2/2014 tarih ve 7349 sayılı HSYK duyurusunda ise bireysel başvuruların Mahkemelerce kayda alınması sırasında karşılaşılan sorunlar ile ilgili ayrıntılı açıklamalara yer verilmiştir.

⁵⁰ Bireysel başvuru evrakını teslim alan mercilerin, başvuru formu ve eklerine ilişkin usule, kabul edilebilirliğe ya da esasa ilişkin herhangi bir inceleme ya da değerlendirme yapma yetkileri bulunmamaktadır. Örneğin ilgili mercilerce başvurunun süresinde olmadığı, başvuru harcının ödenmediği tespit edilse dahi evrakların kayda alınarak Anayasa Mahkemesi'ne gönderilmesi gerekir.

⁵¹ AYM kararı, Başvuru No:2013/2465, 21/7/2014.

saati sonunda biter.⁵² Başvuru süresinin son gününün idari izin gününe rastlaması durumunda; bu süre içerisinde başvuruları kayda alan mercilerce (Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru bürosu ile diğer mahkemelerin evrak kaydına yetkili birimleri) evrak kabulüne yetkili nöbetçi memur bırakılarak başvuru formları kayda alınabileceğinden, başvuru süresinin uzamayaacağı düşünülmektedir.

Bireysel başvuru süresinin başlangıç tarihi ile başvurunun yapıldığı tarih arasındaki sürenin otuz günü geçmesi durumunda başkaca bir inceleme yapılmaksızın başvuru ön inceleme aşamasında idari ret kararı verilmek suretiyle reddedilir.⁵³

2.4.Mazeret

Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği, başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekmekte ise de mevzuatta başvurucu mücbir sebep veya ağır hastalık gibi haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvurusunu yapamadığı takdirde, başvurucuya mazeretinin kalktığı tarihten itibaren on beş gün içinde ve mazeretini belgeleyen delillerle birlikte başvurabilmesine olanak tanınmıştır.

Anayasa Mahkemesi'nce başvurucunun mazeretinin kabul edilebilmesi için, başvurucunun bireysel başvuru süresi içerisinde başvuru yapamamış olması, sürenin mazeret nedeniyle kaçırılmış olması, mazeretin ortaya çıkmasında başvurucunun kabul edilemez kusurunun olmaması, mazeret ile başvuru yapamama arasında uygun illiyet bağının olması şartlarının bir arada bulunması gerekir.

6216 sayılı Kanun'un 47. maddesi ve İktüzük'ün 64. maddesinde sadece başvurucunun haklı mazeretten yararlanabileceği belirtilmekte ise de Mahkeme, temsil veya vekâlet yoluyla yapılan başvurularda temsilci veya avukatın da haklı mazeretlerinin dikkate alınması gerektiği görüşündedir.⁵⁴

⁵² Almanya Anayasa Mahkemesi'ne, başvurunun son günü saat 24:00'e kadar yapılan başvurular süresinde kabul edilmektedir. Şirin, a.g.e., s.543.

⁵³ AYM kararı, Başvuru No:2013/1512, 13/11/2013.

⁵⁴ "Temsilci veya avukatın haklı mazeretinin dikkate alınmaması, başvuru süresinin kaçırılmasında hiçbir kusuru bulunmayan ve bu kişiler aracılığıyla bireysel başvuru yapan başvurucular açısından mahkemeye erişimi baştan engelleyebileceğinden, hakkın, telafisi imkânsız bir şekilde kaybına neden olabilir." AYM kararı, Başvuru No:2013/6325, 15/4/2014, § 21.

İçtüzük'ün 64. maddesinin (2) numaralı fıkrasında mücbir sebep veya ağır hastalık gibi haklı bir mazeret kavramına yer verilmiş olup, hangi hâllerin haklı mazeret olduğunun önceden belirlenmesi mümkün değildir. Bu nedenle Mahkeme, ileri sürülen mazeretin haklı olup olmadığını her başvuruda, ileri sürülen mazeretin ve olayın özelliklerini dikkate alarak değerlendirmektedir.⁵⁵

İlgili mevzuatta Anayasa Mahkemesinin adli tatile tabi olduğu yönünde bir hüküm bulunmadığından Mahkeme, adli tatil süresi içerisinde de yargısal faaliyetlerine devam etmektedir.⁵⁶ Bu sebeple bireysel başvuru açısından adli tatil hükümleri süre hesabında dikkate alınmamaktadır. Anayasa Mahkemesi de, adli tatil süresi içerisinde nihai kararın tebliğ edilmiş olmasını bireysel başvuru yapmasını engeller nitelikte bir husus olarak kabul etmemekte ve bu durumu haklı mazeret olarak değerlendirmemektedir.⁵⁷ Başvuru konusu nihai karar tebliğ edildikten sonra başvuru süresinin adli tatil süresi içerisinde sona ermesi, işlemeye başlayan başvuru süresini durdurmaz.

3. İDARİ YARGI MERCİLERİ TARAFINDAN VERİLEN KARARLAR ÜZERİNE BAŞVURU SÜRESİ

Yukarıda değinildiği üzere, idari yargı mercilerine başvuru yapılmak suretiyle başvuru yolları tüketilmesine rağmen hak ihlallerinin giderilmemesi durumunda nihai kararların tebliğ veya öğrenme tarihinden itibaren başvuru süresi içerisinde bireysel başvuruda bulunulmalıdır. İdari yargı mercileri tarafından verilen kararlara karşı başvuruda bulunabilmek için başvuru yollarının tamamının tüketilmesi gerekir. Ancak bazı hak ihlallerine konu uyuşmazlıklara ilişkin nihai karar doğrudan yerel mahkeme tarafından verilir iken, bazı

⁵⁵ Mahkeme, ağır hastalık kapsamında olmayan ve basit rahatsızlıklara bağlı olarak verilen sağlık raporları mazeret kapsamında değerlendirilmemektedir. "Başvurucunun avukatı tarafından mazeret olarak ileri sürülen hastalığına ilişkin sağlık kurulu raporunda, hastalığın ağır hastalık olduğuna dair bir tespiti yer verilmediği gibi hastane veya sağlık kuruluşlarında yatarak tedavisinin yapılması yönünde bir tanının da konulmadığı görülmekle, avukat tarafından mazeret olarak ileri sürülen hastalığın haklı mazeret olarak değerlendirilmesi mümkün değildir." AYM kararı, Başvuru No:2013/6325, 15/4/2014, § 28.

⁵⁶ Bu husus ayrıca Anayasa Mahkemesi Genel Sekreterliği tarafından Mahkemeye ait resmi internet sitesinden kamuoyuna duyurulmuştur <http://www.anayasa.gov.tr/Haber/detay/114/> Erişim tarihi: 14/12/2014.

⁵⁷ AYM kararı, Başvuru No:2013/7168, 15/10/2014.

uyuşmazlıklar yönünden bu kararlar bölge idare mahkemesince, bazı uyuşmazlıklar bakımından ise Danıştay tarafından verilebilmektedir.

3.1.Kesin Kararlar

AIHS'e ek 7 nolu protokolün 2. maddesinin (1) numaralı fıkrasında, cezai konularda iki dereceli yargılanma hakkına yer verilmiş, aynı maddenin (2) numaralı fıkrasında ise, bu hakkın istisnasına yer verilmiştir. AIHM, iki dereceli yargılanma hakkını mutlak bir şekilde yorumlamamaktadır. Örneğin Mahkeme, mahkemelerin önüne çok sayıda daha az önemli dava gelip iş yükünü arttırmamak gibi meşru bir amaç ile temyiz yoluna başvuru için getirilen parasal sınırlamanın adil yargılanma hakkını zedelediği görüşündedir.⁵⁸

Diğer taraftan, iki dereceli yargılanma hakkı; Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden olmadığı gibi, AIHS ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokollerden herhangi birinin kapsamına da girmemektedir.⁵⁹ Kaldı ki idari ve medeni yargı konuları zaten protokol kapsamında değildir.

İdari yargıda, ilk derece mahkemesince verilen bütün kararlara kanun yolları açık değildir. Bazı uyuşmazlıklar, ilk derece mahkemesi aşamasında kesin olarak çözümlenmektedir. Bu nedenle, idari yargıda iki dereceli yargılama zorunlu olmayıp, bu durum mutlak bir şekilde uygulanmamaktadır.

2577 sayılı Kanun'un mülga 45. maddesinin (1) numaralı fıkrasında idari ve vergi mahkemelerinin tek hâkimli olarak verdiği nihai kararlara; 46. maddelerinin (1) numaralı fıkrasında ise Danıştay dava daireleri ile idare ve vergi mahkemelerince verilen nihai kararlara, "*başka kanunlarda aksine hüküm bulunsa dahi*" itiraz veya temyiz yoluna gidilebileceği belirtilmiştir. Yine aynı Kanun'un "İstinaf" başlıklı değişik 45. maddesinde, idare ve vergi mahkemelerinin kararlarına karşı, "*başka kanunlarda aksine hüküm bulunsa dahi*", mahkemenin bulunduğu yargı çevresindeki bölge idare mahkemesine, istinaf yoluna başvurulabileceği düzenlemesine yer verilmiştir.

⁵⁸ AIHM kararı, Canbaz/Türkiye, Başvuru No:3564/06, 13/9/2011.

⁵⁹ AYM kararı, Başvuru No:2012/1334, 17/9/2013, § 40.

Yukarıda yer verilen mevzuat hükümlerine göre, ilk derece mahkemelerince verilen bütün nihai kararlara karşı (özel kanunlarda bu kararların kesin olduğu belirtilse bile) itiraz, temyiz veya istinaf yoluna gidilebilir. Ancak uygulamada, özel kanunlarında idare veya vergi mahkemeleri tarafından verilen kararların kesin olduğu belirtilmiş ise yukarıda belirtilen kanun hükümlerinin uygulanmayacağı kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, ilk derece mahkemelerince verilen kesin kararlara karşı kanun yollarının kapalı olduğu kabul edilmekte⁶⁰ ve kesin olarak verilen kararlara karşı itiraz veya temyiz yoluna gidilmiş ise bu talepler incelenmeksizin reddedilmektedir.⁶¹

Bu bağlamda, idari yargıda başvuru konusu mahkeme kararı kesin olarak verilmiş ve bu karara karşı yargı yolu kapatılmış ise bireysel başvuru, yerel mahkeme kararının tebliğ veya öğrenme tarihinden itibaren başlayacaktır. Bu nedenle özel kanunlarında kesin olduğu belirtilen derece mahkemesi kararlarına karşı bu kararların tebliği üzerine süresi içerisinde bireysel başvuruda bulunulmalıdır.

Öte yandan, 2577 sayılı Kanun'un değişik 45. maddesinin (1) numaralı fıkrasında, konusu beş bin Türk lirasını geçmeyen vergi davaları, tam yargı davaları ve idari işlemlere karşı açılan iptal davaları hakkında idare ve vergi mahkemelerince verilen kararların kesin olduğu ve bu kararlara karşı istinaf yoluna başvurulamayacağı açık bir şekilde belirtildiğinden, bu yönde verilecek kararlara karşı da, süresi içerisinde bireysel başvuruda bulunulmalıdır.

⁶⁰ Özel kanunlarda yer verilen bu yöndeki düzenlemelerin Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle yapılan başvurular Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmektedir. Örneğin mülga 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 26. maddesinin (2) numaralı fıkrasında idare mahkemesince verilen kararın kesin olduğu belirtilmiş, bu yöndeki itiraz istemi Anayasa'nın 2, 36, 125 ve 155. maddelerine aykırı bulunmayarak reddedilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin 23/5/2001 tarih ve E:2001/232, K:2001/89 sayılı kararı.

⁶¹ Kayseri Bölge İdare Mahkemesi'nin 11/11/2013 tarih ve E. 2013/984, K. 2013/1162 sayılı kararı ile "...2559 sayılı Yasa uyarınca verilen idari para cezalarına karşı yapılan itiraz üzerine idare mahkemelerince verilen kararlar kesin olduğundan, anılan yasa maddesi uyarınca verilen uyuşmazlık konusu idari para cezasını iptal eden Kayseri 1. İdare Mahkemesi'nin 22/03/2013 tarih ve E:2012/939 K:2013/240 sayılı kararına karşı yapılan itirazın incelenmeksizin reddi gerekmektedir." gerekçesiyle itirazın incelenmeksizin reddine karar verilmiştir. Aynı yönde Danıştay 10. Dairesi 6/11/2012 tarih ve E. 2012/7796, K. 2012/5441 sayılı kararı ile "...1380 sayılı Kanun uyarınca verilen para cezalarına yapılan itiraz üzerine İdare Mahkemesince verilen kararlar kesin olduğundan, bu kararların temyizden incelenmesine hukuki olanak bulunmamaktadır." temyiz talebini incelenmeksizin reddetmiştir.

İdari yargı mercilerince verilen kesin kararlara karşı olağan ve olağanüstü herhangi bir yargı yoluna başvuru yapılması, işlemeye başlayan başvuru süresini durdurmaz veya kesmez. İtiraz, temyiz veya istinaf yolu kapalı olan bir karara karşı itiraz, temyiz ya da istinaf yoluna gidilmesi, derece mahkemesince kesin olarak verilen karar nedeniyle yapılacak bireysel başvuru süresini uzatmayacaktır.

3.2.Kanun Yolları Tüketildikten Sonra Yapılan Başvurular

Kanun yolu kavramı, davanın tarafına, kendi aleyhine olduğunu düşündüğü ve henüz kesinleşmemiş bir ilk derece mahkemesi kararının üst derece mahkemesinde incelenmesini talep etme hakkını veren bir hukuki imkânı ifade etmektedir.⁶² Diğer bir tanıma göre kanun yolu, davanın taraflarına yanlış olduğu düşünülen ilk derece mahkemesi kararlarının üst mahkemede tekrar incelenmesi sağlayan hukuki imkândır.⁶³

Kanun yolu kavramı geniş ve dar anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlanmaktadır. Geniş anlamda kanun yolu, yanlış olan ya da yanlış olduğu düşünülen bütün yargısal kararların bir daha gözden geçirilmesini sağlayan her türlü yol olarak tanımlanabilir. Bu gözden geçirme genel olarak üst derece mahkemelerde yapılmaktadır ancak ilk derece mahkemelerinde de bu işlem yapılabilir. Dar anlamda kanun yolu ise, ilk derece mahkemelerinin sadece nihai kararlarının bir daha gözden geçirilmesini ifade etmektedir.⁶⁴

Kararların niteliğine ve içeriğine göre başvurulacak kanun yolları doktrinde, olağan kanun yolları ve olağanüstü kanun yolları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁶⁵

⁶² H. Yavuz Alangoya, Medeni Usul Hukuku Esasları II, İstanbul 2001, s.13, Saim Üstüdağ, Medeni Yargılama Hukuku, İstanbul 2000, C.I-II, s.817, H. Aydın Tuncay-Orhan Özdeş-Recep Başpınar, Yüzyıl Boyunca Danıştay, Ankara 1986, s.721.

⁶³ Ramazan Çağlayan, İdari Yargıda Kanun Yolları (Kararlara Karşı Başvuru Yolları), Seçkin Yayınları, Ankara 2002, s.19.

⁶⁴ Necip Bilge, Medeni Yargılama Hukukunda Karar Düzeltme, Ankara 1973, s.3, Nurullah Kunter, Feridun Yenisey, Ceza Muhakemesi Hukuku, 11. Bası, İstanbul 2000, s.1029.

⁶⁵ Zehra Odyakmaz-Ümit Kaymak-İsmail Ercan, İdari Yargı, İkinci Sayfa Yayıncılık, İstanbul 2006, s.262.

3.2.1. Olağan Kanun Yolları

Yargı yerlerince verilen nihai kararların şekli anlamda kesinleşmesini önleyen kanun yollarına olağan kanun yolu denilmektedir. Olağan kanun yoluna başvurmak, kararın şekli anlamda kesinleşmesini, kanun yolu incelemesinin sonuna kadar ertelemektedir.

İdari yargıda olağan kanun yolları itiraz, temyiz ve karar düzeltme yoludur. İtiraz kanun yoluna 2577 sayılı Kanun'un 6545 sayılı Kanun ile değişmeden önceki hali ile 45. maddesinde, temyiz kanun yoluna 46. maddesinde, karar düzeltme kanun yoluna ise mülga 54. maddesinde yer verilmiştir.

Bununla birlikte, 2577 sayılı Kanun'un bazı maddelerinde 6545 sayılı Kanun⁶⁶ ile değişiklik yapılmış ve yeni düzenleme ile idare ve vergi mahkemelerince verilen kararlara karşı⁶⁷ temyiz yoluna başvurmadan önce mahkemenin bulunduğu yargı çevresindeki bölge idare mahkemesine istinaf başvurusunda bulunulması gerektiği düzenlemesine yer verilmiştir.

Aynı Kanun'un değişik 46. maddesinde ise Danıştay dava dairelerinin nihai kararları ile bölge idare mahkemelerinin bazı davalar hakkında istinaf üzerine verdikleri kararların, başka kanunlarda aksine hüküm bulunsa dahi Danıştay'da temyiz edilebileceği belirtilmiştir.

Böylece, 6545 sayılı Kanun ile idari yargıda olağan kanun yolları istinaf ve temyiz olarak yeniden belirlenmiş, genel olarak iki dereceli, bazı konularda ise üç dereceli yargılama sistemi öngörülmüş, ayrıca itiraz ve karar düzeltme kanun yolları kaldırılmıştır.

Ancak 6545 sayılı Kanun'un 27. maddesi ile 2577 sayılı Kanun'a eklenen geçici 8. maddesinde, *"Bu Kanunla idari yargıda kanun yollarına ilişkin getirilen hükümler, 2576 sayılı Kanunun, bu Kanunla değişik 3 üncü maddesine göre kurulan bölge idare mahkemelerinin tüm yurttaki görevi başlayacakları tarihten sonra verilen kararlar hakkında uygulanır. Bu tarihten önce verilmiş kararlar hakkında, kararın verildiği tarihte yürürlükte bulunan kanun yollarına ilişkin hükümler uygulanır."* düzenlemesine

⁶⁶ 6545 sayılı Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 28/06/2014 tarih ve 29044 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁶⁷ Belirtilen maddede, konusu beş bin Türk lirasını geçmeyen vergi davaları, tam yargı davaları ve idari işlemlere karşı açılan iptal davaları hakkında idare ve vergi mahkemelerince verilen kararların kesin olduğu ve bu kararlara karşı istinaf yoluna başvurulamayacağı belirtilerek istinaf kuralına istisna getirilmiştir.

yer verilmiş olup, henüz yeni kurulan bölge idare mahkemeleri göreve başlamadığından, belirtilen kanun ile getirilen istinaf ve buna bağlı temyiz kanun yolu düzenlemesi yürürlüğe girmemiştir.

İş bu çalışmada öncelikle halen yürürlükte bulunan itiraz, temyiz ve karar düzeltme olağan kanun yollarına ilişkin olarak değerlendirme yapılacak, ardından 6545 sayılı Kanun ile olağan kanun yolu olarak öngörülen istinaf ve temyiz kanun yolları ile ilgili olarak açıklama yapılacaktır.

3.2.1.1.6545 sayılı Kanun'dan Önce Olağan Kanun Yolları

3.2.1.1.1.İtiraz

İtiraz; idare ve vergi maddelerinin tek hâkimle verdikleri nihai kararlar⁶⁸ ile 2577 sayılı Kanun'un 45. maddesinin (1) numaralı fıkrasında sayılan uyuşmazlıklarda,⁶⁹ idare ve vergi mahkemelerinin kurul

⁶⁸ 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun'un 7. maddesinde, uyuşmazlık miktarı yirmibeşbin Türk Lirasını aşmayan; konusu belli parayı içeren idarî işlemlere karşı açılan iptal davaları ile tam yargı davalarının idare mahkemesi hâkimlerinden biri tarafından; genel bütçeye, il özel idareleri, belediye ve köylere ait vergi, resim ve harçlar ile benzeri mali yükümler ve bunların zam ve cezaları ile tarifelere ilişkin davalara ilişkin uyuşmazlıklardan kaynaklanan toplam değeri yirmibeşbin Türk Lirasını aşmayan davaların ise vergi mahkemesi hâkimlerinden biri tarafından çözümleneceği düzenlemesine yer verilmiştir.

⁶⁹ Belirtilen düzenleme ile idare ve vergi mahkemelerinin;
a) İlk ve orta öğretim öğrencilerinin sınıf geçme, not tespiti, kayıt, nakil, ilişik kesme ve disiplin cezalarına ilişkin işlemler ile yükseköğretim öğrencilerinin sınıf geçme ve notlarının tespitine ilişkin işlemlerden,
b) Valilik, kaymakamlık ve yerel yönetimler ile bakanlıkların ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının taşra teşkilâtındaki yetkili organları tarafından kamu görevlileri hakkında tesis edilen geçici görevlendirme, ikinci görev, vekâleten atama, görev ve unvan değişikliği içermeyen il içi naklen atama, görevden uzaklaştırma, yolluk, lojman ve izinlerine ilişkin idari işlemlerden,
c) Kamu görevlilerine uyarma ve kınama cezası verilmesine ilişkin işlemlerden,
d) Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının üyeleri hakkında verdiği mesleki faaliyeti sona erdirmeyen her türlü disiplin ve sınav işlemlerinden,
e) Asker ailelerine yardım ile ilgili işlemlerden,
f) 2/7/1941 tarihli ve 4081 sayılı Çiftçi Mallarının Korunması Hakkında Kanunun uygulanmasından,
g) 1/7/1976 tarihli ve 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun ile 29/5/1986 tarihli ve 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu gereğince kamu kurum ve kuruluşları tarafından sosyal yardım amacıyla bağlanan aylık ve yapılan sosyal yardımlarla ilgili uygulamalardan,
h) 4/12/1984 tarihli ve 3091 sayılı Taşınmaz Mal Zilyedliğine Yapılan Tecavüzlerin Önlenmesi Hakkında Kanunun uygulanmasından,
ı) 9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanununun uygulanmasından kaynaklanan uyuşmazlıklarla ilgili olarak verilen nihai kararlar itiraza tabi kılınmıştır.

halinde verdiği nihai kararların hukuka uygunluğunun denetlendiği bir kanun yoludur. Bu yola başvurulduğunda, itiraza konu olan mahkeme kararı kesinleşmez. İtiraz yolu, niteliği itibarıyla “*temyiz*” yoluna benzese de ayrı bir kanun yolu olarak düzenlenmiştir.⁷⁰

İtiraz kanun yolu Anayasa Mahkemesi tarafından etkin bir başvuru yolu olarak görüldüğünden idare veya vergi mahkemesince verilen ve itiraza tabi olan kararlara karşı kural olarak itiraz kanun yolu tüketildikten ve bu karar başvurucuya tebliğ edildikten sonra bireysel başvuruda bulunulmalıdır. İlk derece mahkemesi kararına karşı itiraz yolu açık ise kural olarak bu yolun mutlaka tüketilmesi gerekir. Ancak başvuru, itiraz yolunu etkili yol olarak görmedikleri için itiraz kanun yoluna başvurmadan doğrudan başvuruda bulunmuş ise, derece mahkemesince verilen kararın nihai karar olarak kabulü gerekeceğinden, bu kararın öğrenilmesinden itibaren otuz gün içinde bireysel başvuruda bulunulması zorunludur.⁷¹

İtiraz sonucunda verilen kararlar üzerine karşı bireysel başvuruda bulunabilmek için karar düzeltme kanun yoluna başvuru zorunluluğu yoktur. Başvurucuların, etkili yol olarak görmedikleri karar düzeltme yoluna başvuramaları durumunda, itiraz sonucunda verilen kararlar başvuru yollarını tükettikleri ve kararın kesinleştiği sonucuna varıldığından, itiraz kararının tebliğ veya öğrenilmesinden itibaren otuz gün içinde bireysel başvuruda bulunmaları gerekir.⁷²

Bununla birlikte başvuru, itiraz talebinin reddi üzerine karar düzeltme talebinde bulunmuş ise karar düzeltme talebinin sonucunu bekleyerek bireysel başvuruda bulunmalıdır. Karar düzeltme kanun yoluna başvuru yapılmasına rağmen bu talebin sonucu beklenilmeksizin bireysel başvuruda bulunulmuş ise başvuru yolları tüketilmediği gerekçesiyle başvuru reddedilir.

İdare ve vergi mahkemelerince verilen itiraz yolu açık kararlara karşı, itiraz kanun yoluna gidilmemesi durumunda, derece mahkeme-

⁷⁰ Kemal Gözler, *İdare Hukukuna Giriş*, Ekin Yayınevi, Bursa 2005, s.337.

⁷¹ Ancak bu durumda itiraz kanun yolunun etkili bir yol olup olmadığı Anayasa Mahkemesi’nce değerlendirilecek olup itiraz yolunun ilgili başvuru konusu yönünden etkili bir yol olduğu sonucuna varılır ise başvuru yolları tüketilmediği gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı verilebilir.

⁷² AYM kararı, Başvuru No: 2013/1936, 17/9/2013, § 24.

since verilen kararın tebliğ tarihine itiraz süresi de eklenmek suretiyle bireysel başvuru süresinin hesaplanması mümkün değildir.⁷³

Bölge idare mahkemesinin itiraz üzerine vermiş olduğu kararlara karşı ancak karar düzeltme kanun yoluna gidilebilir ve karar düzeltme talebi, itiraz hakkında karar veren Bölge idare mahkemesi tarafından incelenir. İtiraz veya karar düzeltme sonucunda verilen kararlara karşı temyiz yoluyla Danıştay'a başvurulamaz. Danıştay'a bu yönde başvuru yapılması durumunda talebin incelenmeksizin reddine karar verilir⁷⁴ ve bu yöndeki başvurunun işlemeye başlayan süreye etkisi olmaz.

İtiraza tabi kararların temyiz edilmesi halinde, Danıştay görevsizlik kararı verip dosyayı görevli ve yetkili bölge idare mahkemesine göndermektedir.⁷⁵ Aynı durum, görevli olmayan bölge idare mahkemesine yapılan itiraz başvurusu için de geçerlidir. Belirtilen hallerde, nihai karar

⁷³ AYM kararı, Başvuru No. 2013/1584, § 27.

⁷⁴ Danıştay 5. Dairesinin 20/9/2011 tarih ve E. 2010/7150, K. 2011/4717 sayılı kararında, "Dosyanın incelenmesinden; davacı tarafından Aydın Bölge İdare Mahkemesi'nin 7.4.2010 tarihli, E:2010/447, K:2010/460 sayılı kararının iptali ile yargılamanın yeniden yapılarak 1.000.-TL maddi, 1.000.-TL manevi zararın yasal faizi ile birlikte ödenmesine hükmedilmesi istemiyle açılan davada; Danıştay Beşinci Dairesi'nce verilen 8.6.2010 günlü, E:2010/3254, K:2010/3795 sayılı kararla, bölge İdare Mahkemelerinin itiraz üzerine verdikleri yargısal kararlar, iptal davasına konu olabilecek idari işlem niteliği taşımadıklarından bu iptal isteminin incelenmesine olanak bulunmadığı gibi, temyizen incelenmesine olanak bulunmayan söz konusu karar kaldırılarak yargılamanın yeniden yapılmasına da olanak bulunmadığı gerekçesiyle istemin incelenmeksizin reddine hükmedildiği, görülmekte olan uyuşmazlıkta ise davacı tarafından anılan kararın düzeltilmesi isteminde bulunduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁴ Olayda, Danıştay Beşinci Dairesi'nce verilen 8.6.2010 günlü, E:2010/3254, K:2010/3795 sayılı karar, 2577 sayılı Yasa'nın 54. maddesi kapsamında "temyiz üzerine verilen" bir karar olmayıp, anılan kararın, karar düzeltme istemine konu edilmesi yasal olarak mümkün değildir." tespitlerine yer verilerek davacı talebi reddedilmiştir.

⁷⁵ Danıştay 2. Dairesinin 27/11/2006 tarih ve E. 2006/3170, K. 2006/3557 sayılı kararıyla, "Öğretmen olan davacının, naklen atanma nedeniyle tarafına yolluk ödemesi için yaptığı başvurunun reddine ilişkin 6.2.2006 günlü Denizli-Kale İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü işleminin iptali ve yolluğunun yasal faiziyle birlikte ödenmesi istemiyle açtığı davada Denizli İdare Mahkemesince verilen 24.4.2006 günlü, E:2006/877, K:2006/884 sayılı kararın temyizen incelenerek bozulması İstenilmiş ise de; işlemi tesis eden makam ve işlemin konusu bakımından uyuşmazlığın 45. maddenin l/b fıkrası kapsamında olması nedeniyle, temyizen Danıştay'da incelenmesine olanak bulunmamaktadır. Açıklanan nedenlerle, temyiz isteminin görev yönünden reddine ve 2577 sayılı Yasanın değişik 45/1. maddesinin son bendi uyarınca dosyanın Denizli Bölge İdare Mahkemesine gönderilmesine..." gerekçesiyle dosya, itiraz istemi hakkında bir karar verilmek üzere ilgili Bölge İdare Mahkemesi'ne gönderilmiştir.

görevli ve yetkili bölge idare mahkemesince verilecek olup bu kararın tebliği üzerine süresi içerisinde bireysel başvuruda bulunabilir.

3.2.1.1.2.Temyiz

Danıştay dava daireleri ile idare ve vergi mahkemelerinin itiraz yolu öngörülme-yen nihai kararlarına karşı temyiz yoluna gidilebilir. Bu durumda ilgili kararların hukuka uygunluğu Danıştay tarafından denetlenir. Temyiz yolunda, hüküm mahkemesince incelenen olgular, kural olarak, yeniden inceleme konusu yapılmaz. Fakat karardan sonra, ortaya çıkan ve hükmü etkileyecek nitelikte olan olgular, temyiz aşamasında da ileri sürülebilir.⁷⁶

İtiraza tabi olmayan bütün idare veya vergi mahkemelerince verilen nihai kararlar ile Danıştay dava dairelerinin ilk derece mahkemesi sıfatıyla verdiği kararlar temyize tabidir. Temyiz kanun yolu Anayasa Mahkemesi tarafından etkin bir başvuru yolu olarak görüldüğünden idare veya vergi mahkemesince verilen ve temyize tabi olan kararlara karşı kural olarak temyiz kanun yolu tüketilmelidir.⁷⁷

Danıştay dava daireleri, idare veya vergi mahkemelerince verilen kararların temyiz edilmesi durumunda Danıştay tarafından verilecek karara karşı otuz günlük süre içerisinde bireysel başvuruda bulunulması gerekir.

Başvurucuların, etkili yol olarak görmedikleri temyiz yoluna başvurmamaları durumunda, derece mahkemesince verilen kararın nihai karar olarak kabulü gerekeceğinden, bu kararın öğrenilmesinden itibaren otuz gün içinde bireysel başvuruda bulunulması zorunludur.⁷⁸ Örneğin derece mahkemesince verilen kararın tebliği üzerine, etkili bir yol olarak görülmediği için karar temyiz edilmeksizin doğrudan bireysel başvuruda bulunulmuş ise bireysel başvuru süresi, derece mahkemesi kararının başvuru-cuya tebliğ tarihini izleyen günden itibaren hesaplanır. Temyiz yolunun etkili bir yol olup olmadığı her başvuru açısından ayrıca değerlendirilir ve temyiz yolunun etkili olduğu sonucuna varılır ise başvuru yolları tüketilmediği gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı verilir.

⁷⁶ Şeref Gözübüyük, Yönetmelik Yargı, Turhan Yayınevi, Ankara 2005, s.490.

⁷⁷ AYM kararı, Başvuru No:2013/7324, 20/3/2014.

⁷⁸ AYM kararı, Başvuru No: 2013/7521, 4/12/2013, § 39.

Bireysel başvuruda bulunabilmek için temyiz başvuru sonucunun beklenilmesi ve temyiz incelemesine dair öngörülen bütün yöntem, biçim, süre ve diğer koşullara uygun hareket edilmesi gerekir. Temyiz kanun yoluna başvurulduktan sonra örneğin temyiz talebinden feragat edilerek kararın kesinleştirilmesi durumunda başvuru yollarının usulüne uygun olarak tüketildiğinden bahsedilemez. Yine temyiz yoluna süresi içerisinde başvurulmaması nedeniyle temyiz talebinin süreaşımı nedeniyle reddi durumunda da başvuru yollarının tüketildiğinden bahsedilmez. Bu durumda, nihai karar derece mahkemesi kararı kabul edilir ve bu kararın tebliğ tarihi dikkate alınarak başvuru süresi hesaplanır. Önemle vurgulamak gerekir ki süre hesabı bu şekilde yapılır ancak böyle bir durumda öncelikle başvuru yollarının usulüne uygun bir şekilde tüketilmediği gerekçesiyle başvuru reddedilir.

İdare ve vergi mahkemelerince verilen temyizi mümkün karar üzerine başvuru tarafından, temyiz kanun yoluna gidilmemesi durumunda, derece mahkemesince verilen kararın tebliğ tarihine temyiz süresi de eklenmek suretiyle bireysel başvuru süresinin hesaplanması mümkün değildir.⁷⁹

Yine başvuru yapanın, etkili yol olarak görmedikleri karar düzeltme yoluna başvurmadıkları durumunda, temyiz onama kararıyla başvuru yollarını tükettikleri sonucuna varıldığından, temyiz kararının tebliğ veya öğrenilmesinden itibaren otuz gün içinde bireysel başvuruda bulunmaları gerekir.⁸⁰

3.2.1.1.3. Karar Düzeltme

2577 sayılı Kanun'un mülga 54. maddesinde, Danıştay dava daireleri ile İdari veya Vergi Dava Daireleri Genel Kurullarının temyiz üzerine verdikleri kararlar ile Bölge idare mahkemelerinin itiraz üzerine verdikleri kararlara karşı bir defa karar düzeltme kanun yoluna gidilebileceği belirtilmiştir.

Bölge idare mahkemesi veya Danıştay tarafından itiraz veya temyiz üzerine verilen kararlara karşı bireysel başvuruda bulunabilmek

⁷⁹ AYM kararı, Başvuru No:2013/1584, 15/11/2013, § 27.

⁸⁰ AYM kararı, Başvuru No: 2013/1936, 17/9/2013, § 24.

için karar düzeltme kanun yoluna başvuru zorunluluğu yoktur. Ancak idari davalarda karar düzeltme yoluna başvurulmuş ise bireysel başvuruda bulunabilmesi için öncelikle bu talebe ilişkin kararın beklenerek bu yolun tüketilmesi gerekir.⁸¹ Diğer bir ifadeyle, karar düzeltme kanun yoluna başvurulduktan sonra bu kararın sonucunun beklenilmesi gerekir.

Karar düzeltme talebi hakkında Bölge idare mahkemesi veya Danıştay'ca karar verilmeden bireysel başvuruda bulunulması durumunda, başvuru yolları tüketilmediği gerekçesiyle başvurunun reddine karar verilir.⁸² Karar düzeltme talebi hakkında karar verildikten sonra başvuru süresi içerisinde yeniden bireysel başvuruda bulunulabilir. Başvurunun kabul edilebilirliği hakkında karar verilmeden önce karar düzeltme başvurusu sonuçlanmış ise başvuru yollarının tüketildiği kabul edilmeli⁸³ ve diğer kabul edilebilirlik şartları yönünden başvuru incelenmelidir.

Karar düzeltme kanun yoluna gidilmiş ise, karar düzeltme usulü ile ilgili olarak öngörülen bütün koşullar yerine getirilerek başvuru yapılmalıdır. Örneğin karar düzeltme talebinden feragat edilerek kararın kesinleştirilmesi veya karar düzeltme talebinin usulüne aykırı yapıldığı gerekçesiyle reddi durumunda başvuru yollarının usulüne uygun olarak tüketildiğinden bahsedilemez.⁸⁴

Karar düzeltme yolu kapalı olan bir karara karşı karar düzeltme yoluna gidilmesi, başvuru yollarının itiraz/temyiz kararının tebliği tarihi itibarıyla tüketilmesini engellemediğinden, belirtilen yola başvurulmasının kararın kesinliğine bir etkisi bulunmamaktadır.⁸⁵

⁸¹ AYM kararı, Başvuru No:2013/1936, 17/9/2013, § 23, AYM kararı, Başvuru No:2012/403, 26/3/2013, § 20.

⁸² AYM kararı, Başvuru No:2014/5424, 30/9/2014.

⁸³ AYM kararı, Başvuru No:2013/852, 6/3/2014.

⁸⁴ "Bir kanun yoluna başvurulmuş olması tek başına bu yolun tüketildiği anlamına gelmez. Bir kanun yolunun tüketildiğinden söz edilebilmesi için öncelikle yapılan başvurunun sonucunun beklenmesi ve inceleme süresince öngörülmüş olan yöntem, biçim, süre ve diğer koşullara uygun hareket edilmesi gerekir. Başvurucunun, etkili ve sonuç almaya yeterli görerek başvurduğu bir kanun yolunun sonucunu beklemezsiniz, karar düzeltme talebinden feragat etmek suretiyle bu süreci kendi iradesiyle sona erdirdiği ve böylece olağan kanun yollarını usulüne uygun bir şekilde tüketmeden bireysel başvuruda bulunduğu anlaşılmaktadır." AYM kararı, Başvuru No:2012/26, § 26.

⁸⁵ AYM kararı, Başvuru No: 2013/2262, § 16.

3.2.1.2.6545 sayılı Kanun'dan Sonra Olağan Kanun Yolları

3.2.1.2.1.İstinaf

İstinaf kanun yolu, ilk derece mahkemesi ile temyiz incelemesi arasında, ikinci derece bir yargı yoludur. İstinaf kanun yolunun uygulanması durumunda, ilk derece mahkemesi sıfatıyla idare veya vergi mahkemesi kararından sonra, karar önce istinaf denetimine tabi tutulacak, istinaf denetiminden sonra temyiz yolu açıksa Danıştay'da temyize başvurulabilecektir.

2577 sayılı Kanun'un, kanun yollarına ilişkin maddeleri 6545 sayılı Kanun ile değiştirilerek, itiraz ve karar düzeltme kanun yolu mekanizmaları kaldırılmış, bölge idare mahkemeleri istinaf mercii olarak yeniden yapılandırılmıştır. Böylece, Danıştay'a yapılacak temyiz başvurusundan önce tüketilmesi zorunlu bir kanun yolu daha tesis edilmiştir. Dolayısıyla, yeni düzenleme ile kural olarak ilk derece mahkemesi kararlarına karşı doğrudan temyiz yoluna başvurma olanağı kaldırılmıştır.

İstinaf kanun yolunun niteliği ve işlevi ile Anayasa Mahkemesi'nin ilgili kararları birlikte değerlendirildiğinde, istinaf kanun yolunun etkin bir başvuru yolu olarak kabul edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Dolayısıyla idare veya vergi mahkemesince verilen ve istinafa tabi olan kararlara karşı kural olarak istinaf kanun yolu tüketildikten sonra başvuru süresi içerisinde bireysel başvuruda bulunulmalıdır.

2577 sayılı Kanun'un değişik 45. maddesinde, konusu beş bin Türk lirasını geçmeyen vergi davaları, tam yargı davaları ve idari işlemlere karşı açılan iptal davaları hakkında idare ve vergi mahkemelerince verilen kararların kesin olduğu ve bu kararlara karşı istinaf yoluna başvurulamayacağı açık bir şekilde belirtilmiştir. Dolayısıyla bu yöndeki kararlara karşı istinaf kanun yoluna gidilmesi halinde istinafın etkisiz bir yol olacağı düşünülmektedir. Bu durumda, başvuru süresi ilk derece mahkemesince verilecek kararın tebliğ tarihi dikkate alınarak başlayacaktır.

Danıştay dava dairelerinin nihai kararları ile bölge idare mahkemelerinin istinaf incelemesi üzerine verdikleri bütün kararlar için temyiz kanun yolu öngörülmemiştir. 2577 sayılı Kanun'un değişik 46. maddesinde hangi kararlara karşı temyiz kanun yoluna gidilebileceği

açık bir şekilde belirtildiğinden⁸⁶ madde metninde yer verilmeyen kararlar, istinaf kanun yolunun tüketilmesi ile birlikte kesinleşecektir. Bu durumda istinaf aşamasında kesinleşen kararlara karşı temyiz yoluna gidilmesinin işlemeye başlayan başvuru süresine etkisi olmayacaktır.

Yine 2577 sayılı Kanun'un 20/A maddesinde ivedi yargılama usulünün uygulanacağı davalar⁸⁷ ile 20/B maddesinde merkezî ve ortak

⁸⁶ Madde metninde temyize tabi kararlar;

- a) Düzenleyici işlemlere karşı açılan iptal davaları
- b) Konusu yüz bin Türk lirasını aşan vergi davaları, tam yargı davaları ve idari işlemler hakkında açılan davalar
- c) Belli bir meslekten, kamu görevinden veya öğrencilik statüsünden çıkarılma sonucunu doğuran işlemlere karşı açılan iptal davaları
- d) Belli bir ticari faaliyetin icrasını süresiz veya otuz gün yahut daha uzun süreyle engelleyen işlemlere karşı açılan iptal davaları
- e) Müşterek kararnameyle yapılan atama, naklen atama ve görevden alma işlemleri ile daire başkanı ve daha üst düzey kamu görevlilerinin atama, naklen atama ve görevden alma işlemleri hakkında açılan iptal davaları
- f) İmar planları, parselasyon işlemlerinden kaynaklanan davalar
- g) Tabiat Varlıklarını Koruma Merkez Komisyonu ve Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunca itiraz üzerine verilen kararlar ile 18/11/1983 tarihli ve 2960 sayılı Boğaziçi Kanununun uygulanmasından doğan davalar
- h) Maden, taşocakları, orman, jeotermal kaynaklar ve doğal mineralli sular ile ilgili mevzuatın uygulanmasına ilişkin işlemlere karşı açılan davalar.
- ı) Ülke çapında uygulanan öğrenim ya da bir meslek veya sanatın icrası veyahut kamu hizmetine giriş amacıyla yapılan sınavlar hakkında açılan davalar
- i) Liman, kruvaziyer limanı, yat limanı, marina, iskele, rıhtım, akaryakıt ve sıvılaştırılmış petrol gazı boru hattı gibi kıyı tesislerine işletme izni verilmesine ilişkin mevzuatın uygulanmasından doğan davalar
- j) 8/6/1994 tarihli ve 3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yapıtırılması Hakkında Kanunun uygulanmasından ve 16/7/1997 tarihli ve 4283 sayılı Yap-İşlet Modeli ile Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanunun uygulanmasından doğan davalar
- k) 6/6/1985 tarihli ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun uygulanmasından doğan davalar
- l) 3/7/2005 tarihli ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununun uygulanmasından doğan davalar.
- m) Düzenleyici ve denetleyici kurullar tarafından görevli oldukları piyasa veya sektörle ilgili olarak alınan kararlara karşı açılan davalar olarak sayma yoluyla belirlenmiştir.

⁸⁷ Belirtilen maddede ivedi yargılama usulünün uygulanacağı davalar;

- a) İhaleden yasaklama kararları hariç ihale işlemleri
- b) Acele kamulaştırma işlemleri
- c) Özelleştirme Yüksek Kurulu kararları
- d) 12/3/1982 tarihli ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu uyarınca yapılan satış, tahsis ve kiralama işlemleri
- e) 9/8/1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu uyarınca, idari yaptırım kararları hariç çevresel etki değerlendirmesi sonucu alınan kararlar
- f) 16/5/2012 tarihli ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun uyarınca alınan Bakanlar Kurulu kararlarına karşı açılacak davalar olarak belirlenmiştir.

sınavlara ilişkin yargılama usulünün uygulanacağı davalarda⁸⁸ verilecek nihai kararlara karşı tebliğ tarihinden itibaren on beş gün içinde temyiz yoluna başvurulabileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla belirtilen nitelikteki özel yargılama usulünün uygulandığı davalarda istinaf kanun yolu öngörülmediği için bu uyuşmazlıklarda istinaf kanun yoluna gidilmesi, işlemeye başlayan başvuru süresine etki etmeyecektir.

3.2.1.2.2. Temyiz

2577 sayılı Kanun'un değişik 46. maddesinde, Danıştay dava daireslerinin ilk derece mahkemesi sıfatıyla baktığı davalar ile bölge idare mahkemelerinin istinaf incelemesi üzerine verdikleri kararlara karşı temyiz kanun yoluna başvurulabileceği belirtilmiştir.

Madde metninde, ilk derece mahkemelerince verilecek bazı kararlara karşı temyiz kanun yoluna gidilebileceği açık bir şekilde belirtildiğinden, sadece istinafa tabi olduğu belirtilen kararlar, istinaf kanun yolunun tüketilmesi ile birlikte kesinleşecektir. Sadece istinaf yolu öngörülen idari uyuşmazlıklarda, istinaf aşamasında verilen karar ile başvuru yolları tüketilmiş sayılacağından, bu kararların tebliği üzerine başvuru süresi işlemeye başlayacaktır. Dolayısıyla temyiz yolu öngörülmeyen bu kararlara karşı bu yola başvurulması, işlemeye başlayan başvuru süresine etki etmeyecektir.

2577 sayılı Kanun'da yapılan değişiklikler ile idare ve vergi mahkemelerince verilecek bazı kararların kesin olduğu, bazı kararlara karşı sadece istinaf kanun yoluna gidilebileceği, bazı kararlara karşı ise hem istinaf hem de temyiz yoluna gidilebileceği belirtilmiştir. İdari yargı mercilerince verilen ve sadece istinaf kanun yolu öngörülen (temyiz yolu kapalı) kararlara karşı istinaf kanun yolunun tüketilmesi gereken etkili bir başvuru yolu olduğu yukarıda incelenmişti. İstinaf incelemesi sonucunda verilen kararların tebliği üzerine başvuru tarafından doğrudan bireysel başvuruda bulunulup bulunulamayacağı, istinaf talebi hakkında verilen karara karşı temyiz yoluna başvurunun tüketilmesi gerekli bir yol olup olmadığının irdelenmesi gerekmektedir.

⁸⁸ Merkezî ve ortak sınavlara ilişkin yargılama usulünün uygulanacağı davalar, Millî Eğitim Bakanlığı ile Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi tarafından yapılan merkezî ve ortak sınavlar, bu sınavlara ilişkin iş ve işlemler ile sınav sonuçları hakkında açılan davalar olarak belirlenmiştir.

İdare veya vergi mahkemelerince verilen kararlar üzerine başvurular tarafından istinaf kanun yolu tüketildikten sonra temyiz kanun yoluna başvuru imkânının öngörülmesi, bu tür uyuşmazlıklarda üç dereceli yargılama sisteminin benimsendiğini göstermektedir. İstinaf kanun yolunu tüketen başvurulardan, temyiz kanun yolunu tükettikten sonra bireysel başvuruda bulunmalarını istemenin, bireysel başvuru amacına uygun olmayacağı düşünülmektedir.

Kanaatimce, mevcut uygulamada itiraz/temyiz kanun yolu tüketildikten sonra karar düzeltme kanun yoluna başvuru zorunlu bulunmadığı gibi aynı gerekçelerle istinaf sonrası temyiz yolunun da tüketilmesi ihtiyari bir başvuru yolu olarak kabul edilmelidir. Temyiz yoluna gitmeyen başvurulardan nihai karar istinaf kararı, bu yolu tüketen başvurulardan yönünden ise nihai karar, Danıştay temyiz kararı olarak kabul edileceğinden bu kararların tebliği dikkate alınarak başvuru süresi hesaplanacaktır.

Bununla birlikte, ivedi yargılama usulünün uygulanacağı davalar ile merkezî ve ortak sınavlara ilişkin yargılama usulünün uygulanacağı davalarda, istinaf kanun yolu öngörülmemiş olup bu kararlara karşı sadece temyiz yoluna başvurulabileceği belirtildiğinden, belirtilen başvurular açısından temyiz kanun yoluna gidilmesinin etkili bir başvuru yolu olarak kabulü gerekir. Dolayısıyla, temyiz yolu başvurulardan tarafından tüketilmeli ve sonucunda verilen kararın tebliğinden itibaren süresi içerisinde de bireysel başvuruda bulunulmalıdır.

3.2.2.Olağanüstü Kanun Yolları

Yukarıda da değinildiği üzere, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunulması için olağan kanun yollarının tüketilmesi gerekir. Bu bağlamda, başvurulardan tüketilmesi zorunlu olmayan olağanüstü kanun yoluna gitmeleri beklenmemektedir. Dolayısıyla olağan kanun yolları tüketildikten sonra başvurulardan tarafından olağanüstü kanun yoluna gidilmesi üzerine verilen kararların başvuru süresinin hesabına bir etkisi bulunmamaktadır.

İdari yargıda olağanüstü kanun yolları, yargılanmanın yenilenmesi ve kanun yararına temyiz (bozma) dir.

3.2.2.1.Yargılanmanın Yenilenmesi

Kural olarak, başvuru konusu karar kesinleştikten sonra aynı konuda, aynı sebebe dayanılarak ve aynı taraflar arasında yeni bir dava açılmaz. Ancak, ağır yargılama hataları yapılarak hukuka aykırı karar verilmiş olabilir. İşte bu ihtimal göz önüne alınarak olağanüstü bir kanun yolu olarak yargılamanın yenilenmesi mekanizması öngörülmüştür.⁸⁹ Olağanüstü bir kanun yolu olması nedeniyle bu yola ancak kesinleşmiş hükümler aleyhine başvurulabilmektedir.

2577 sayılı Kanun'un 53. maddesinde yargılanmanın yenilenmesi sebepleri ile bu talebin incelenme usulüne yer verilmiştir. Aynı maddede ayrıca yargılanmanın yenilenmesi talebinde bulunma süresi her bir sebep açısından ayrıca belirlenmiştir.

Mahkeme kararlarının kesinleşmesinden itibaren çok uzun süreler sonra bile mümkün bir başvuru yolu olan yargılamanın yenilenmesi, asıl davaya ilişkin ihlallerin giderilmesi bakımından etkin ve yeterli bir yol olarak görülmemektedir. Yargılamanın yenilenmesinin tüketilmesi gerekli bir kanun yolu olarak kabul edilmesi, başvuru süreleri bakımından hukuki belirsizlik nedeni olabileceği gibi, başvuru sürelerine dair kuralın dolanmasına yol açabilecektir. Bu nedenlerle AİHM, yargılamanın yenilenmesi yolunu prensip olarak etkili bir yol görmemektedir.⁹⁰

Anayasa Mahkemesi de yargılanmanın yenilenmesini asıl davaya ilişkin olarak etkin ve tüketilmesi gerekli bir başvuru yolu olarak görmemektedir. Bu nedenle, başvuru hakkında verilmiş ve kesinleşmiş bir karar hakkında yargılamanın yenilenmesi talebinde bulunulması, asıl kararın kesinliğini etkilemez ve bu kararın kesinleşme süresini uzatmaz.⁹¹ Bununla birlikte yargılanmanın yenilenmesine ilişkin talep

⁸⁹ Çağlayan, a.g.e.s.22-23.

⁹⁰ Bkz AİHM kararları, Berdenishvili/Rusya, Başvuru No:31697/03, 29/1/2004; Riedl-Riedenstein ve diğerleri/Almanya, Başvuru No:48662/99, 22/1/2002; Babinsky/Slovakya, Başvuru No:35833/97, 11/1/2000; Philip Leach, Taking a Case to the European Court of Human Rights, Oxford University Press, 3. Baskı, 2011, Oxford, s. 141; Francis G. Jacobs-Robin C.A. White-Clare Ovey, The European Convention on Human Rights, 5.Baskı, Oxford Press, Oxford, s. 38. Aktaran Ekinçi-Bahadır, a.g.m., s.351.

⁹¹ Ekinçi-Sağlam, a.g.e.,s.88-89, Hüseyin Turan, "Ceza Mahkemelerince Verilen Kararlar Bakımından Bireysel Başvuruda Başvuru Süresi", *Adalet Akademisi Dergisi*, Nisan 2014, Sayı:17, s.131-132.

yerinde görülerek yeni bir karar verilir ise bu aşamada yargılanmanın yenilenmesi yolu, etkili bir başvuru mekanizması haline gelmektedir.

Anayasa mahkemesi, yargılanmanın yenilenmesi kanun yolu tüketildikten sonra yapılan bireysel başvuruları, talep edilen kararın kesinleşme tarihi açısından ikili bir ayrıma tabi tutularak incelemektedir. Yargılanmanın yenilenmesi talebine konu asıl davaya ilişkin yargısal süreç, yargılanmanın yenilenmesi talebine dair yargısal süreçten ayrı olarak kabul edilebilirlik incelemesi açısından değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda başvuru, hem yargılanmanın yenilenmesine dair yargısal süreci hem de kesinleşmiş asıl davaya ilişkin süreci aynı başvuru dosyasında birlikte başvuru konusu yapmış ise her iki süreç kabul edilebilirlik incelemesi bakımından ayrıca değerlendirilmektedir.

Anayasa Mahkemesi, yargılanmanın yenilenmesi talebi ile birlikte yapılan başvurularda, genellikle asıl davaya ilişkin ihlal iddialarını, süreaşımı nedeniyle incelememektedir.⁹² Yargılanmanın yenilenmesi talebinin reddine dair karara karşı süresi içerisinde başvuru yapılmasına rağmen asıl dava yönünden süresi içerisinde başvuru yapılmadığı tespit edilmiş ise başvuru konusu asıl dava yönünden başvuru süreaşımı nedeniyle kabul edilemez bulunarak reddedilmektedir.

Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi, AİHM'den farklı olarak yargılanmanın yenilenmesi sürecinde verilen nihai karar başvuru konusu yapılmışsa, bu aşamada örneğin adil yargılanma hakkına ilişkin şikâyetleri asıl davadan bağımsız olarak inceleme konusu yaparak karar vermektedir⁹³.

Daha önce başvurulduğu ve reddedildiği için başarılı olunmıyacağı belli olan yargılanmanın yenilenmesi başvuru yoluna, yeni bir husus ileri sürülmeksizin, tekrar başvurularak Anayasa Mahkemesine başvuru için öngörülen otuz günlük sürenin tekrar başlatılmasının kabul edilmesi mümkün değildir.⁹⁴

⁹² Ekinci-Sağlam, a.g.e.,s.88.

⁹³ AYM kararı, Başvuru No:2013/4413, 21/11/2013.

⁹⁴ Benzer yöndeki kararlar için bakınız. AYM kararı, Başvuru No:2012/829, 5/3/2013, AYM kararı, Başvuru No:2013/7759, 23/7/2014.

3.2.2.2.Kanun Yararına Temyiz (Bozma)

2577 sayılı Kanun'un 51. maddesi uyarınca, idare ve vergi mahkemeleri ile bölge idare mahkemelerinin kesin olarak verdiği kararlar ile istinaf veya temyiz incelemesinden geçmeden kesinleşmiş bulunan kararlardan niteliği bakımından yürürlükteki hukuka aykırı bir sonucu ifade edenler, ilgili bakanlıkların göstereceği lüzum üzerine veya kendiliğinden Danıştay Başsavcısı tarafından kanun yararına temyiz olunabilmektedir. Temyiz isteği yerinde görüldüğü takdirde karar, kanun yararına bozulmakta ve bozma kararı, daha önce kesinleşmiş olan merci kararının hukuki sonuçlarını ortadan kaldırmamaktadır.⁹⁵

İdari yargıda tüketilmesi gereken son başvuru yolu itiraz veya temyiz aşamasıdır. İtiraz veya temyiz incelemesinden geçen kararlara karşı kanun yararına temyiz yolu, sadece Danıştay Başsavcısına tanınmıştır. Dolayısıyla başvuru kanun yararına temyiz yoluna gidilmesi istemi, sadece Danıştay Başsavcısının takdirine hâkim hareket etmeye yönelik bir talep olup, bu yöndeki başvurular bireysel başvuru öncesinde tüketilmesi gereken bir yol olarak kabul edilmediğinden, bu yola gidilmesinin onama kararından sonra kanun yararına temyiz talebinde bulunulmasının esas kararın kesinliği ile bireysel başvuru süresi üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktır. Başvuru süresi yine nihai kararın tebliğ tarihi dikkate alınarak belirlenir.⁹⁶

Bununla birlikte Danıştay Başsavcısının kanun yararına temyiz yetkisini kullanması üzerine Bölge idare mahkemesi veya Danıştay dairesince talebin yerinde görülerek yeni bir karar verilir ise kanun yararına temyiz yolu etkili bir başvuru mekanizması haline gelmektedir.⁹⁷ Bu durumda kanun yararına temyiz talebi ile ilgili olarak verilen nihai

⁹⁵ Turgut Candan, Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu, Adalet Yayınevi, Ankara 2012, s.1058-1059.

⁹⁶ AYM kararı, Başvuru No: 2013/781, 26/3/2013, § 18.

⁹⁷ Benzer yöndeki bir kararda, "...Temyiz incelemesinden geçen kararlara karşı "Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının itiraz yetkisi" nin bir olağanüstü kanun yolu olarak düzenlendiği açıktır. Ancak, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının bu yetki kullanılmış ise, Yargıtay Ceza Genel Kurulunca Daire kararının kaldırılabilme ihtimali de görmezden gelinemez. Dairenin onama kararının kaldırılması üzerine Yargıtay Ceza Genel Kurulunca verilen bozma kararı doğrultusunda ilk derece mahkemesine yeni bir karar verilecektir. Olağanüstü bir kanun yolu olan Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının itiraz yetkisinin, somut olayda geldiği aşama dikkate alındığında etkili olarak değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Bu durumda, aynı dava sürecinin farklı düzlemlerde hem Anayasa Mahkemesince hem de Yargıtay

karara karşı başvuru süresi içerisinde bireysel başvuruda bulunulması mümkündür.

3.3.6384 Sayılı Kanun Uyarınca Verilen Kararlar

AİHM, “Ümmühan Kaplan/Türkiye” kararında,⁹⁸ Türkiye’nin AİHS’in 6. maddesinin (1) numaralı fıkrası ve 13. maddesi bağlamındaki makul süre aşımı şikâyetleri hakkında yeterli ve uygun bir tatmin sağlayabilecek bir iç hukuk yolu oluşturması gerektiğine karar vermiştir. AİHM bu iç hukuk yolunun, kendisine sunulacak olan benzer başvuruların yığılmasını engellemek amacıyla, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunun açılması tarihine kadar (23/9/2012) yapılacak olan ve kendi önünde halen derdest olan başvurularla ilgili olduğunu da vurgulamıştır.

Belirtilen AİHM kararı doğrultusunda, 6384 sayılı “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Olan Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun”la yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı veya mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği iddiasıyla ve 23/9/2012 tarihi itibarıyla AİHM’e yapılmış başvurulara bakmakla görevli İnsan Hakları Tazminat Komisyonu kurulmuştur.⁹⁹

Tazminat komisyonun zaman bakımından yetkisinin belirlendiği 23/3/2013 tarihten önceye ilişkin özellikle uzun süreli yargılama veya mahkeme kararlarının uygulanmamasına dair şikâyetler, öncelikle tazminat komisyonuna başvuru yapılmak suretiyle incelenmektedir. Belirtilen kanunun 7. maddesinin (3) numaralı fıkrasında, Komisyon kararlarına karşı tebliğ tarihinden itibaren on beş gün içinde Ankara Bölge İdare Mahkemesine itiraz yoluna gidilebileceği ve itiraz üzerine verilen kararların kesin olduğu belirtilmiştir.

Ceza Genel Kurulunca yargısal incelemeye tabi tutulması, Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurudaki ikincil nitelikteki rolüne uygun olmayacağından, başvurucunun adil yargılanma hakkının ihlal edildiği yönündeki iddialarının öncelikle derece mahkemelerince incelenmesi gerekmektedir.” gerekçesine yer verilmiştir. AYM kararı, Başvuru No:2014/9044, 5/11/2014,

⁹⁸ AİHM kararı, Ümmühan Kaplan/Türkiye, Başvuru No: 24240/07, 20/3/2012, § 75.

⁹⁹ 16/3/2014 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 10/2/2014 tarih ve 2014/5917 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tazminat komisyonunun zaman bakımından yetkisi 6 ay uzatılarak 23/3/2013 olarak yeniden belirlenmiştir.

6384 sayılı Kanun ile getirilen başvuru yolu, AİHM tarafından da tüketilmesi gereken bir iç hukuk yolu olarak kabul edilmektedir. Komisyon'un görev alanına giren hususlarda aldığı karara karşı Ankara Bölge İdare Mahkemesine yapılan itiraz üzerine verilen kararın ardından süresi içinde Anayasa Mahkemesine yapılan başvurular, başvuruya konu kamu gücü işlem, eylem ve ihmali 23/9/2012 tarihinden önce kesinleşmiş olsa da 6384 sayılı Kanun ile getirilen sistemin iç hukuk yolu olarak kabul edilmesi nedeniyle bu Kanun uyarınca Komisyonun yetki alanına giren şikayetler bakımından Anayasa Mahkemesinin konu ve zaman bakımından yetkisi dâhilinde kabul edilerek incelenir.¹⁰⁰

Bu nedenle, Komisyon kararlarına karşı itiraz kanun yolu tüketilmesi gereken etkin bir yol olarak görüldüğünden, Ankara Bölge İdare Mahkemesine yapılan itiraz incelemesi sonucunda verilen kararın tebliği üzerine süresi içinde Anayasa Mahkemesine başvuru yapılmalıdır.¹⁰¹

3.4.4483 Sayılı Kanun Uyarınca Verilen Kararlar

4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanmaları Hakkında Kanunda, memurlar ve diğer kamu görevlilerinin görevleri sebebiyle işledikleri suçlardan dolayı yargılanabilmeleri için izin vermeye yetkili merciler belirtilmiş ve izlenecek usul ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

İlgili kanun uyarınca Cumhuriyet Başsavcıları; memurlar ve diğer kamu görevlilerinin bu Kanun kapsamına giren suçlarına ilişkin herhangi bir ihbar veya şikâyet aldıklarında veya böyle bir durumu öğrendiklerinde bu durumu ilgili makama göndererek soruşturma izni isterler. Soruşturma izni vermeye yetkili makamlar tarafından yapılan ön inceleme üzerine verilen kararlara karşı itiraz sistemi öngörölmüş

¹⁰⁰ AYM kararı, Başvuru No: 2013/9785, 17/7/2014, § 18-30.

¹⁰¹ Konu ile ilgili olarak Anayasa Mahkemesi bir kararında, "Başvuru konusu olayda, Ankara Bölge İdare Mahkemesinin 22/1/2014 tarih ve E.2013/321, K.2014/174 sayılı itirazın reddine dair kararı kesin olarak verilmiştir. Kesin nitelikteki bu karar, başvurucuya 5/3/2014 tarihinde tebliğ edilmiştir. Bireysel başvuruda aranan otuz günlük sürenin bu tarih dikkate alınarak başlatılması gerekmektedir. Bu tarihe göre başvurucunun otuz günlük sürenin en son günü olan 4/4/2014 tarihinde başvuru yapması gerekirken 7/4/2014 tarihinde yapılan başvuruda süre aşımı bulunduğu sonucuna varılmıştır." gerekçesiyle başvuruyu, süreaşımı nedeniyle kabul edilemez bulmuştur. AYM kararı, Başvuru No:2014/5009, 21/7/2014, § 28-29.

olup, itirazlar Bölge idare mahkemesi veya Danıştay 1. Dairesi tarafından incelenir. İtiraz üzerine verilen kararlar kesindir.

Anayasa Mahkemesi, soruşturma izni kararlarına karşı itiraz yoluna gidilmesini, etkin ve tüketilmesi gereken bir başvuru yolu olarak kabul etmektedir. Bu nedenle, Memurlar ve kamu görevlilerinin görevleri nedeniyle işledikleri suçlara ilişkin sürecin şikâyet konusu yapılarak bireysel başvuruda bulunulabilmesi için öncelikle ön inceleme yetkili makamlarca verilen kararlara karşı idari yargı mercilerine başvurulmak suretiyle itiraz yoluna gidilmesi ve bu şekilde başvuru yollarının tüketilmesi gerekir.

İtiraz üzerine verilen kararların tebliği veya öğrenilmesi üzerine başvuru süresi içerisinde bireysel başvuruda bulunulmalıdır. İtiraz üzerine verilen kararlara karşı karar düzeltme kanun yolu öngörülmediğinden, bu yöndeki talepler incelenmeksizin reddedilir. Başvuru süresi, nihai karar olarak kabul edilen itiraz kararının tebliğ tarihi dikkate alınarak hesaplanır.¹⁰²

4483 sayılı Kanun'un 11. maddesinde, soruşturma izninin itiraz edilmeden veya itirazın reddi sonunda kesinleşmesi ya da soruşturma izni verilmemesine ilişkin karara karşı yapılan itirazın kabulü üzerine dosyanın, derhal yetkili ve görevli Cumhuriyet başsavcılığına gönderileceği, izin üzerine ilgili Cumhuriyet Başsavcılığı'nın, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve diğer kanunlardaki yetkilerini kullanmak suretiyle hazırlık soruşturmasını yürüterek sonuçlandıracağı belirtilmiştir.

Yetkili makamlarca verilen soruşturma izni verilmemesine ilişkin kararlara yapılan itirazın reddi veya soruşturma izni verilmesine ilişkin kararlara yapılan itirazın kabulü durumunda idari yargı mer-

¹⁰² "Somut olayda, başvuruçunun, anayasal haklarının ihlal edildiğini iddia ettiği Sivas Bölge İdare Mahkemesinin 13/3/2014 tarih ve E.2014/40, K.2014/58 sayılı soruşturma izni verilmemesine dair işlemin iptali talebinin süre aşımı nedeniyle reddedildiği kararı, 4483 sayılı Kanun'un 9. maddesinin son fıkrası uyarınca kesin niteliktedir ve bireysel başvuru açısından başvuru yolları söz konusu kararla tüketilmiştir. Anılan kararın başvuruçuya 26/3/2014 tarihinde tebliğ edildiği tespit edildiğinden, bu tarihten itibaren otuz gün içinde, en geç 25/4/2014 tarihinde bireysel başvuruda bulunması gereken başvuruçunun, bu tarihten sonra, 13/6/2014 tarihinde bireysel başvuruda bulunduğu anlaşılmış olup, başvuruçunun süresinde olmadığı değerlendirilmektedir." AYM kararı, Başvuru No:2014/9921, 21/10/2014, § 26.

ci kararları hazırlık soruşturmasını yürüten makama gönderilmekte ve yetkili savcılık kararı ile takipsizlik, kovuşturmaya yer olmadığı veya işlem den kaldırma kararları ile hazırlık soruşturması sonuçlandırılmaktadır.

Anayasa mahkemesi konu ile ilgili olarak vermiş olduğu bir kararında, memur yargılamasına ilişkin nihai kararın idari yargı mercileri tarafından verildiğini ve hazırlık soruşturmasını yürüten makam tarafından verilen kararların etkili olmadığını vurgulamıştır.¹⁰³ Bu durumda, başvuru süresi, idari yargı merci tarafından verilen kararın tebliğini izleyen günden itibaren hesaplanır.

4. BAŞVURU SÜRESİ İLE İLGİLİ ÖZEL DURUMLAR

Yukarıda değinildiği üzere, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunulması için olağan kanun yolları tüketildikten sonra başvuru süresi içerisinde bireysel başvuruda bulunulabilir.

AİHM içtihadına göre, genel bir kural olarak başvuru, dava konusuyla ilgili ulusal içtihadı göre yapacağı bir temyiz başvurusunun başarısız olacağını ispat ederse, başvuru iç hukuk yollarını tüketmiş olduğu kabul edilir.¹⁰⁴ AİHM, temyiz mahkemesinin yakın zamanda vermiş olduğu ve başvuru davasına da uygulanacak nitelikteki bir karar varsa ve temyiz mahkemesinin bu kararı değiştirmesi ihtimal dâhilinde görünmüyorsa başvuru, iç hukuk yollarını tüketmiş sayılacağı görüşündedir.¹⁰⁵

Anayasa Mahkemesi de temyiz başvurusunun başarısız sayılacağına ispat edilmesi durumunda, başvurudan derece Mahkemesince verilen son karara yönelik olarak temyiz yoluna başvurusunu beklemenin bireysel başvuru hakkının kullanılması önünde orantısız bir engel oluşturabileceği düşüncesindedir.¹⁰⁶ Bu durumun, etkisiz olduğu düşünülen herhangi bir konuda dava açma veya kanun yoluna

¹⁰³ AYM kararı, Başvuru No:2012/836, 20/3/2014.

¹⁰⁴ AİHM kararı, Kleyn ve Diğerleri/Hollanda, Başvuru No:39343/98, 6/5/2003, § 156.

¹⁰⁵ AİHM kararı, Salah Sheek/Hollanda, Başvuru No: 1948/04, 23/5/2007, § 121.

¹⁰⁶ AYM kararı, Başvuru No: 2013/7521, 4/12/2013, § 31.

gidilmemesi (örneğin idari yargı yerinde dava açma, itiraz, karar düzeltme kanun yoluna başvurulmaması) hallerinde de geçerli olduğu düşünülmektedir.

Etkisiz görüldüğü için olağan kanun yolları tüketilmeden başvuru yapılmış ise başvuru süresi, en son verilen/nihai karar tebliğ tarihi dikkate alınarak hesaplanır.

Bununla birlikte önemle vurgulamak gerekir ki ilgili başvuru yolunun etkisiz olup olmadığının her bir başvuru açısından ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim somut başvuruda tüketilmeyen başvuru yolunun etkili olup olmadığı her başvuruda Anayasa Mahkemesi tarafından ayrıca irdelenmektedir.

Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir kararda, yargı kararının yerine getirilmemesine bağlı olarak etkisiz olduğu gerekçesiyle İdare Mahkemesi'ne yapılan başvurunun tüketilmesi gerekmediği sonucuna varmıştır. Kararda bu husus, *"Söz konusu idari uygulamaya ilişkin yukarıda belirtilen yürütmeyi durdurma kararına rağmen başvuruçuların ihlal iddiasına konu olan twitter.com isimli siteye erişimin halen mümkün olmadığı görülmektedir. Sosyal medyada belli olay ve olgulara ilişkin olarak paylaşılan haber ve düşüncelerin zamanın geçmesiyle güncelliğini yitirip etki ve değerini kaybedebileceği açıktır. Bu durumda yargı kararının yerine getirilerek siteye erişimin ne zaman sağlanacağı konusundaki belirsizliğin sürmesi karşısında ihlali ve olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmak bakımından etkili ve erişilebilir nitelikte bir koruma sağladığının söylenemeyeceği ve böylece başvuruçuların idare mahkemesine başvurularının etkili bir yol olmadığı sonucuna ulaşılmıştır."* gerekçesiyle açıklanmıştır.¹⁰⁷

Mahkeme başka bir kararında ise adli yardım talebinin reddi sonrasında verilen davanın açılmamış sayılmasına ilişkin karara karşı açık olan temyiz yolunun, adli yardım talebi hakkında verilen kararın hukuksal denetimi yönünden başarısız olacağı iddiası ispat edilemediğinden anılan karara karşı temyiz kanun yoluna başvurulmasının, iddia edilen ihlalin giderilmesi bakımından etkili ve öncelikli olup, bir ihlal iddiasının başvuru yolları tüketilmeden Anayasa Mahkemesince birey-

¹⁰⁷ AYM kararı, Başvuru No:2014/3986, 2/4/2014.

sel başvuru kapsamında incelenemeyeceği yolundaki kuraldan ayrılmayı gerektirecek bir neden bulunmadığı gerekçesiyle başvuru yolları tüketilmediği gerekçesiyle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.¹⁰⁸

Bireysel başvuruya konu başvuru yollarının tamamının etkisiz olması halinde otuz günlük süre, şikâyetle konu olayın meydana geldiği ya da başvuru için hukuktaki hukuk yolunun etkisiz olduğunu anladığı ya da kendisini bu yola başvurmadan muaf tutan özel koşulları öğrendiği tarihten itibaren işlemeye başlar.¹⁰⁹

Etkili olduğu kabul edilen bir hukuk yolunun zaman içinde etkisiz hale gelmesi de mümkündür. Böyle bir durumda otuz günlük sürenin başlangıç tarihi, başvuranın başvuru yolunun etkisizliğini ilk defa öğrendiği veya öğrenmesi gerektiği tarih olarak kabul edilip başvuru süresinin hesaplanması gerekir.

Daha önce başvurulduğu ve reddedildiği için başarılı olunmayacağı belli olan başvuru yoluna, yeni delil veya husus ileri sürülmeksinde, yeniden başvuru yapılması durumunda ilk başvuruda verilen nihai kararın tebliğ tarihi dikkate alınarak başvuru süresi hesaplanır. Bu durumda, Anayasa Mahkemesine başvuru için öngörülen otuz günlük süre, ilk talep hakkında verilen nihai kararın tebliğ tarihi dikkate alınarak hesaplanacağından, mükerrer başvurular nedeniyle başvuru süresinin tekrar başlatılmasının kabul edilmesi mümkün değildir.

Başvurucunun şikâyetine yönelik tüketilecek herhangi bir başvuru yolunun bulunmaması halinde otuz günlük sürenin başlangıcı, şikâyetle konu olayın ya da işlemin gerçekleştiği tarih olarak kabul edi-

¹⁰⁸ AYM kararı, Başvuru No:2013/7333, 20/3/2014, § 48. Mahkeme, yine bozmaya uyma kararına karşı temyiz yoluna başvuruyu tüketilmesi gereken bir yol olarak görmektedir. "...Başvurucu, ihlale neden oluşunu ileri sürdüğü Kastamonu İdare Mahkemesince verilen davanın reddine dair kararı temyiz etmemiş ve bu anlamda olağan kanun yollarını tüketmeden bireysel başvuruda bulunmuştur. Başvurucunun, Danıştay ilgili Dairesi tarafından önceki kararın bozulması nedeniyle Mahkemece verilen ret kararını temyiz etmediğini belirtmesi olağan kanun yollarının tüketildiği anlamına gelmez. Zira davanın reddine dair karar, yeni bir karar olup, temyiz başvuru yolu açık olmak üzere hüküm kurulmuştur. Bu yolun başarısı konusunda şüphe duyulması iç hukuk yolunun tüketilmemesi için yeterli bir gerekçe olarak görülemez. Dolayısıyla ihlale neden olduğu ileri sürülen iddialara ilişkin olarak temyiz olağan kanun yoluna başvurulmaksızın yapılan başvuruda yargısal yollar tüketilmemiştir." AYM kararı, Başvuru No:2013/2991, 5/12/2013, §18.

¹⁰⁹ Uğur-Bakırcı, a.g.e., s.92.

lir. Bu bağlamda, örneğin uzun süreli yargılamaya ilişkin şikâyetler, yargılamanın sonucu beklenilmeksizin başvuru konusu yapılabilir.¹¹⁰ Yargılama sonucu beklenmiş ise nihai kararın tebliğinden itibaren en geç otuz gün içinde başvuru yapılması gerekir.

Hak ihlalinin devam ettiği durumlarda otuz günlük başvuru süresi, devam eden durumun sona erdiği tarihten itibaren başlar. Yargı kararlarının icra edilmemesi veya uzun süreli yargılamalara dayalı başvurularda hem hak ihlali devam etmekte hem de başvuru yapılabilecek bir merci bulunmamaktadır. Belirtilen yöndeki şikâyetlere ilişkin olarak, başvuru devam eden durumun sonra ermesinden önce de bireysel başvuruda bulunabilir. Zira burada başvuruya konu olan husus devam eden hak ihlalidir.

Her şikâyet açısından başvuru süresi yeniden hesaplanmaktadır. Otuz günlük süre kuralının bu süre içinde yapılan şikâyete ilave edilen yeni şikâyetler açısından da incelenmesi gerekir. Eğer otuz günlük süre sona erdikten sonra yapılan şikâyetler özü itibarıyla otuz günlük süre içinde ileri sürülmüş ya da bu süre içinde ortaya çıkmış maddi vakıalara dayanıyorsa incelenirler, aksi takdirde önceki şikâyetten farklı ve yeni olan bu şikâyetler, mevcut şikâyet kapsamında incelenmezler.¹¹¹

2577 sayılı Kanun'un 29. maddesinde Danıştay, bölge idare mahkemeleri, idare ve vergi mahkemelerince verilen kararlar yeterince açık değilse yahut birbirine aykırı hüküm fıkralarını taşıyorsa, taraflardan

¹¹⁰ "Makul sürede yargılama yapma yükümlülüğünün yerine getirilmediği iddiasını içeren başvurular açısından, Anayasa'nın 148. maddesinin üçüncü fıkrası ile 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin (2) numaralı fıkrasında öngörülen kanun yollarının tüketilmesi şartı, ancak makul sürede yargılama yapma yükümlülüğüne ilişkin etkin bir başvuru yolunun bulunması durumunda geçerli olabilecektir. Yargılama faaliyetinin makul sürede gerçekleştirilmesini temin eden, bir başka ifade ile yargılamanın uzamasını önleyici etkiye sahip olan veya yargılamanın makul sürede yapılmaması sonucunda oluşan zararları tespit ve tazmin edici nitelik taşıyan bir idari veya yargısal başvuru yolunun var olması halinde, bireysel başvuruda bulunulmadan önce bu başvuru yolunun tüketilmesi şartı aranacaktır. Ancak hukuk sistemimizde, yargılama faaliyetinin uzamasını önleyici veya yargılama faaliyetinin uzamasından doğan zararları giderici etkiye sahip, Anayasa'nın 148. maddesinin üçüncü fıkrası ile 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin (2) numaralı fıkrasının kastettiği nitelikte etkin bir başvuru yolu bulunmadığı anlaşıldığından, başvuru kanun yollarının tüketilmesi yönünden kabul edilebilir niteliktedir." AYM kararı, Başvuru No:2012/13, 2/7/2013, § 28.

¹¹¹ Ekinci-Bahadır, a.g.m.,s.366.

her birinin kararın açıklanmasını veya aykırılığın giderilmesini isteyebileceği düzenlemesine yer verilmiştir. Aynı Kanun'un 30. maddesinde ise iki tarafın adı ve soyadı ile sıfatı ve iddiaları sonucuna ilişkin yanlışlıklar ile hüküm fıkrasındaki hesap yanlışlıklarının düzeltilmesinin kararı veren mahkemeden talep edilebileceği belirtilmiştir.

Açıklama ve yanlışlıkların düzeltilmesi talepleri üzerine verilen kararlar, bireysel başvuru öncesinde tüketilmesi gereken etkili bir yol niteliğinde olmayıp¹¹², bu yollara gidilmesinin bireysel başvuru süresi üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktır. Bu durumda, nihai kararın tebliğ tarihi dikkate alınarak başvuru süresi hesaplanır.

5. BAŞVURUNUN SÜRESİNDE OLUP OLMADIĞININ İRDELENME USULÜ

İçtüzük'ün 66. maddesinin (3) numaralı fıkrası uyarınca, başvurunun; süresinde yapılmadığının bireysel başvuru bürosunca ön inceleme aşamasında tespit edilmesi durumunda, başvurunun idari yönden reddine karar verilir. Komisyonlar baş raportörü tarafından verilen idari ret kararlarına karşı tebliğ tarihinden itibaren yedi gün içinde ilgili komisyona itiraz edilebilir. Komisyon tarafından verilen kararlar kesin olup bu kararlara yeniden itiraz edilemeyeceği gibi bu kararlar yeni bir bireysel başvuru konusu yapılamaz. Çünkü 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin (3) numaralı fıkrası uyarınca Anayasa Mahkemesi kararları, bireysel başvurunun konusu olamaz.¹¹³

İdari ret kararına itiraz edilir ise komisyonlarca dosya üzerinde inceleme yapılarak karar verilir. İtiraza ilişkin başvurunun karara bağlanması için bölüm tarafından ilke kararı alınması gerekli görülür ise, İçtüzük'ün 33. maddesinin (3) numaralı fıkrası uyarınca kabul edilebilirlik incelemesinin bölüm tarafından yapılmasına ve dosyanın ilgili bölüme gönderilmesine karar verilir ve idari ret kararına itiraz talebi ilgili bölüm tarafından karara bağlanır.

¹¹² AYM kararı, Başvuru No:2014/505, 17/7/2014.

¹¹³ "6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin (3) numaralı fıkrasında, Anayasa Mahkemesi kararlarının bireysel başvuru konusu olamayacağı öngörülmüştür. Somut olayda, Anayasa Mahkemesinin 7/4/2014 tarih ve 2013/6586 sayılı kararı aleyhine başvuruda bulunulmuştur. 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin (3) numaralı fıkrasında yer verilen açık hüküm karşısında aleyhine başvuruda bulunulan Anayasa Mahkemesi kararının bireysel başvuru konusu yapılabilmesi mümkün değildir." AYM kararı, Başvuru No:2014/7050, 17/9/2014, § 9-10.

Bireysel başvuru usulünde, otuz günlük başvuru süresi kesin olup, bu husus başvurunun her aşamasında re'sen incelenir.¹¹⁴ Bu nedenle başvurunun süresinde olmadığı hususu ön inceleme aşaması geçtikten sonra, ancak nihai karar verilmeden önce herhangi bir aşamada tespit edilir ise, ilgili komisyon veya bölüm tarafından, süreaşımı nedeniyle kabul edilemezlik kararı verilerek başvuru reddedilebilir. 6216 sayılı Kanun ve İçtüzükte, mahkemenin yargı yetkisini kullanan komisyon veya bölüm formasyonları tarafın verilen bütün kararların kesin olduğu belirtilmiş ve süreaşımı nedeniyle kabul edilemezlik kararlarına karşı itiraz yolu öngörülmemiştir.

Kabul edilebilirlik incelemesi aşamasında, Anayasa Mahkemesince bireysel başvurular, kabul edilebilirlik kriterleri hiyerarşisi¹¹⁵ doğrultusunda incelenmektedir. Mahkemece oluşturulan hiyerarşi listesinde yer alan kriterlerden önce gelenler, başvuruda karşılanmamışsa sonra gelen diğer kriterler açısından inceleme yapılmamaktadır. Örneğin kabul edilebilirlik incelemesi aşamasında, başvurunun konu bakımından yetkisizlik kapsamında olduğu tespit edilir ise, bu sebeple kabul edilemezlik kararı verilmek suretiyle başvuru reddedi-

¹¹⁴ AYM kararı, Başvuru No:2013/1582, 7/11/2013, §19, Benzer yöndeki AİHM kararı için bkz. Belaousof ve Diğerleri/Yunanistan, Başvuru No:66296/01, 27/5/2004, § 38.

¹¹⁵ Anayasa Mahkemesi kabul edilebilirlik hiyerarşisi şu şekilde belirlenmiştir.
 A-Bireysel Başvuru Bürosu Aşaması
 1. Şekil eksikliği incelemesi (6216 S.Kanun m. 48/1, İçtüzük m. 66/1)
 2. 30 gün kuralı (6216 s. Kanun madde 47/5)
 B- Komisyon Ve Bölümler Aşaması
 1.Mükerrer başvuru
 2.Mahkemenin yetkisine ilişkin kabul edilmezlik nedenleri (6216 S.Kanun m. 45/1, 46/1)
 - Kişi bakımından yetkisizlik
 - Yer bakımından yetkisizlik
 - Zaman bakımından yetkisizlik
 - Konu bakımından yetkisizlik
 3.Başvuru yollarının tüketilmesi (6216 S.Kanun m. 45/2)
 4.Açıkça dayanaktan yoksunluk (6216 S.Kanun m. 48/2)
 - Bir ihlalin olmadığına açık olduğu şikâyetler
 - Kanıtlanmamış şikâyetler
 - Karmaşık ve zorlama şikâyetler,
 - Temyiz mercii şikâyeti
 5. Başvuru hakkının kötüye kullanılması (6216 S.Kanun m. 51)
 6. Başvurunun Anayasal açıdan önem taşımaması ve önemli bir zararın bulunmaması (6216 S.Kanun m. 48/2)
 7. Düşme talebi (6216 S.Kanun m. 50/5)

lır. Ayrıca, başvuru yollarının tüketilip tüketilmediği, başvurunun temellendirilip temellendirilmediği, başvurunun anayasal açıdan önem taşıyıp taşımadığı gibi daha sonra gelen kriterlere uygunluk açısından başvuru incelenmez. Önemle vurgulamak gerekir ki belirtilen kriterler kesin bir şekilde uygulanmamakta olup bazen bir kriterin diğeri yerine kullanılması mümkündür.

SONUÇ

Başvuru konusu hak ihlalinin idarenin işlem veya eyleminden kaynaklanması durumunda öncelikle 2577 sayılı Kanun'da yer verilen usule uygun olarak iptal veya tam yargı davası açılarak ihlalin ortadan kaldırılması yoluna gidilmelidir. Hak ihlalinin bu mercilerce giderilmemesi ya da özellikle uzun süreli yargılama konusunda olduğu gibi yargılama safahatına dair şikâyetlerin bu aşamada ortaya çıkması durumunda otuz günlük süre içerisinde bireysel başvuruda bulunabilir.

Yine 4483 sayılı Kanun ve 6384 sayılı Kanun uyarınca nihai olarak verilen Bölge İdare Mahkemesi kararlarına karşı otuz günlük başvuru süresi içerisinde bireysel başvuru yoluna gidilebilir. Başvuru süresinin başlangıç tarihi, başvurucunun nihai kararın bir örneğini aldığı veya kararın varlığını öğrenip alabilecek durumda olduğu tarih göz önünde bulundurulmak suretiyle belirlenir. Medeni yargı ve ceza yargılamasından farklı olarak idari yargı merci kararlarına karşı yapılacak başvurularda başvuru süresi kural olarak tebliğ tarihi dikkate alınarak hesaplanır. Tebligat yapılmamış veya usulüne aykırı yapılmış ise öğrenme tarihine göre de başvuru süresi hesaplanabilir.

İdari yargı mercileri tarafından verilen kararlara karşı genellikle olağan kanun yolları tüketildikten sonra bireysel başvuruda bulunulmaktadır. 6216 sayılı Kanun ile otuz gün olarak belirlenen başvuru süresi ile başvuruculara, başvuruda bulunup bulunmamayı değerlendirme ve bu süre içerisinde ileri sürülecek şikâyet ve somut delilleri ortaya koyma yönlerinden yeterli zaman sunulduğu düşünülmektedir.

Özellikle başvuru sisteminin yeni olması ve Anayasa Mahkemesi içtihatlarının tam olarak oluşmamış olması nedeniyle başvurucular tarafından, başvuru süresinin başlangıcı ve sona ermesi ile başvuruya konu tüketilmesi gereken yolların hangi olduğunun tam olarak bilinmemektedir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuruların

önemli bir kısmı, otuz günlük başvuru süresi içerisinde yapılmadığı gerekçesiyle reddedilmektedir. Anayasa Mahkemesi başvuru süresi ile ilgili olarak genellikle AİHM içtihatları doğrultusunda karar vermektedir.

2577 sayılı Kanun'un bazı maddelerinde 6545 sayılı Kanun ile önemli değişiklikler yapılmış, bu bağlamda temyiz kanun yolu yeniden düzenlenmiş ve itiraz ile karar düzeltme kanun yolları kaldırılmıştır. Anayasa Mahkemesinin, yeni kanun yollarının tüketilmesi sonucunda verilecek kararlara karşı başvuru süresini, konu ile ilgili mevcut içtihatları doğrultusunda yeniden değerlendireceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akçaoğlu Levent-Erdal Uğur-Çınar Özgür Heval, "Hukuk ve İdare Hukuku Davaları- AİHM'e Yapılan Başvurularda Altı Ay Kuralı", *Güncel Hukuk Dergisi*, Temmuz 2008, Sayı:55.
- Alangoya H. Yavuz, *Medeni Usul Hukuku Esasları II*, İstanbul 2001.
- Anayurt Ömer, *Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu*, Seçkin Yayınları, Ankara 2004.
- Atasoy Hakan, "Türk Hukukunda Bireysel Başvuru Yolu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Nisan 2012.
- Aydın Öykü Didem, "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XV, 2011, Sayı:4.
- Bilge Necip, *Medeni Yargılama Hukukunda Karar Düzeltme*, Ankara 1973.
- Candan Turgut, *Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu*, Adalet Yayınevi, Ankara 2012.
- Çağlayan Ramazan, *İdari Yargıda Kanun Yolları (Kararlara Karşı Başvuru Yolları)*, Seçkin Yayınları, Ankara 2002.
- Çınar İbrahim-Çınar Sinan, "Bireysel Başvurunun Ön İnceleme Usulü, Bireysel Başvuru Bürosunun Çalışma Sistemi İle Bu Aşamada Verilen İdari Ret Kararlarının Nitelikleri ve İtiraz Aşamaları", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Ankara 2014, Sayı:4.
- Ekinci Hüseyin, "Anayasa Mahkemesi Kanunu Çerçevesinde Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usulü", *Bireysel Başvuru, "Anayasa Şikâyeti" HUKAB Sempozyum Serisi 1, HUKAB Yayınları*, 2011.
- Ekinci Hüseyin-Bahadır Ali, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda Altı Ay Kuralı", *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan, Anayasa Mahkemesi Yayınları*, Ankara 2012.

- Ekinci Hüseyin-Sağlam Musa, Sorularla Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2014.
- Erdal Uğur-Çınar Özgür Heval, "AİHM'e yapılan başvurularda Altı Ay Kuralı", *Güncel Hukuk Dergisi*, Haziran 2008, Sayı:54.
- Gözler Kemal, İdare Hukukuna Giriş, Ekin Yayınevi, Bursa 2005.
- Gözübüyük Şeref, Yönetmelik Yargı, Turhan Yayınevi, Ankara 2005.
- Karakaş Işıl, "Anayasa Şikayeti ve AİHM", AİHM ve Türkiye-II Uluslararası Sempozyum, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2010.
- Karaman Ebru, Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu, XII Levha Yayınları, İstanbul 2013.
- Kunter Nurullah, Yenisey Feridun, Ceza Muhakemesi Hukuku, 11. Bası, İstanbul 2000.
- Nalbant Atilla, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku ve Anayasal Bireysel Başvuru", AİHM ve Türkiye-II Uluslararası Sempozyum, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2010.
- Odyakmaz Zehra-Kaymak Ümit-Ercan İsmail, İdari Yargı, İkinci Sayfa Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Özbey Özcan, Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkı, Adalet Yayınevi, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 2013.
- Sağlam Musa, "Bireylerin Anayasa Mahkemesine Başvurusu (Bir Reform Önerisi)", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Eylül-Ekim 2005, Sayı:60.
- Şahbaz İbrahim, "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Sorunlar, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru", Türkiye Barolar Birliği Yayınları:201, Ankara 2011.
- Şen Ersan-Özdemir Bilgehan, "Anayasa Mahkemesi Kanun Tasarısının Değerlendirilmesi", *Terazi Dergisi*, Sayı:5, Mart 2011.
- Şirin Tolga, Türkiye'de Anayasa Şikayeti (Bireysel Başvuru), İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Almanya Uygulaması ile Mukayeseli Bir İnceleme, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, Haziran 2013.
- Taşdelen Okan, "Biri Sizi Gözetliyor: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Penceresinden Bireysel Başvuru Hakkı", HUKAB Yayınları, Sayı:2, Temmuz-Eylül 2012.
- Tuncay H. Aydın-Özdeş Orhan-Başpınar Recep, Yüzyıl Boyunca Danıştay, Ankara 1986.
- Turan Hüseyin, "Ceza Mahkemelerince Verilen Kararlar Bakımından Bireysel Başvuruda Başvuru Süresi", *Adalet Akademisi Dergisi*, Nisan 2014, Sayı:17.
- Uğur Erdal-Bakırcı Hasan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesi Uygulama El Kitabı, OMCT El Kitapları Serisi, C.1, 2006.
- Üstündağ Saim, Medeni Yargılama Hukuku, İstanbul 2000, C.I-II.
- Yılmaz Ejder, (Öğrenciler İçin) Hukuk Sözlüğü, Yetkin Yayınları, Ankara 2005.